

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Siøden soxo

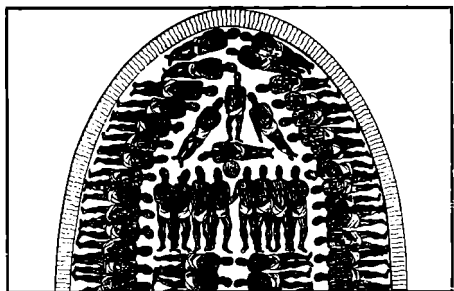

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

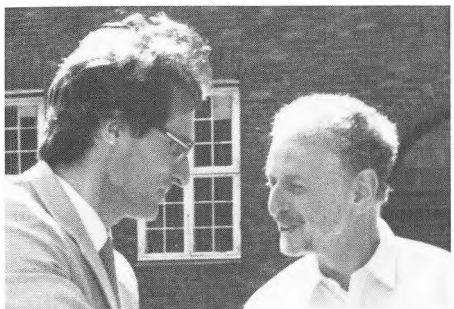
NR. 1, 5. ÅRG. 1988

Indhold

*Forsiden:
Negeren Quou Orsu.
Det kgl. Bibliotek.*

Om en ulykkelig og to
lykkelige rejser 4
af Poul Olsen

Ministeren og historien 11
Interview med Bertel Haarder

Mordet i Øverød 16
af Niels Peter Stilling

Tyske stile 26
af Kurt Jonas

Bognyt 33
af Poul Sværrild

Folket og loven 36
af Peter Blume

Udgiver

Dansk historisk Fællesforening og
Rigsarkivet

Ansvarshavende redaktion

Bent Blüdnikow (bb)
Steen Ousager (sno)

Øvrige redaktionsmedlemmer

Poul Olsen (po)
Hans Munk Pedersen (hmp)
Poul Sværrild (psv)

Lay-out

Kristin Wiborg

Fotografer

Tagge Ludvigsen og Alice Westergaard

Tryk

Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev
ISSN: 01-09-6028

Abonnement

tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 01 92 33 10.
Girokonto: 5 08 62 64
Kassereren, DHF, Park Boulevarden 52,
8900 Randers.
Abonnementet er løbende
indtil opsigelse.

Pris

Årg. 1988, nr. 1-4: kr. 92,-
Løssalg pr. nummer: kr. 30,-
Udlandsabonnement 1988: kr. 125,-

Distribution

Avispostkontoret

Flytning

Meddeles altid postvæsenet.

© Copyright:

Siden Saxo 1988.
Udsendes også til Blindes
Lydførlag,
som lydbånd, der fås
på biblioteket.
Ring evt. 06 96 63 21.

Siden sidst...

1988 er som bekendt et rigtigt jubilår. Man behøver blot at anføre Christian IV og stavnsbåndets ophævelse. Men et tredje skal også nævnes: Siden Saxo går nu ind i sin 5. årgang.

Der er altså nok at fejre, og det gør vi også. De to førstnævnte jubilæer skal nok blive tilgodeset og endda ud fra lidt utraditionelle indfaldsvinkler.

I denne årgangs første nummer bringer vi nogle artikler med relevans for tidens store debatemne, fremmede i Danmark. Adjunkt, cand.pæd. Kurt Jonas, Holbæk har beskæftiget sig med børnene i de tyske flygtningelejre i Danmark og fremdrager for tiden efter 1945 nogle eksempler på deres forestillingsverden og tænkemåde.

Arkivleder, mag.art. Niels Peter Stilling, Søllerød Kommunes historiske Arkiv har med udgangspunkt i et mord og en dramatisk politi- og journalistjagt taget fat på offentlighedens lyst til at skyde fremmede allehånde former for mystisk og kriminel adfærd i skoene – i Danmark omkring århundredeskiftet.

Endelig ser arkivar Poul Olsen, Rigsarkivet på nogle aspekter af dansk-vestindiske negrestilling i det danske monarki.

Hvordan blev borgere tidlige oplyst om danske love? I dette nummer fremdrager lektor ved Retsvidenskabeligt Institut, Københavns Universitet, cand.jur. Peter Blume nogle forhold, der belyser tidligere tiders ud-

gave af oplysning til borgerne om samfundet og de dermed forbundne problemer.

I interviewserien er vi i denne årgang gået lidt uden for det egentlige historiske værksted for at se nærmere på nogle af de ydre rammer, historieforskningen er underlagt. Vi lægger ud med at interviewe undervisnings- og forskningsminister Bertel Haarder om hans syn på historien og historieforskningen.

Praktiske oplysninger: Girokort med opkrævning for 1988 er just udsendt. Indbetaling helst inden 1. maj 1988.

Venlig hilsen
Redaktionen

Om en ulykkelig og to lykkelige rejser

Tilfældigheder spiller ofte afgørende ind i historien. Arkivar Poul Olsen har fundet en meget indviklet historie, der synes styret af tilfældighedernes princip, men alligevel har sit eget logiske forløb.

Det følgende er en beretning om en række begivenheder, der for en umiddelbar betragtning ikke har nogen sammenhæng. De fandt sted på forskellige tidspunkter og på steder langt fra hinanden – ud fra Afrikas kyst, i Sierra Leone i Afrika, i London og i landsbyen Penrith i England, på den dansk-vestindiske ø St. Croix og endelig i København. Alligevel kom den række af forskellige begivenheder til at gribe afgørende ind i en enkelt persons tilværelse, som vi nu skal se.

De personer, der var involveret i begivenhederne, omfattede en dansk professor i historie, en afrikansk konge, en købmand i London, en kaptajn på et dansk skib, en toldembedsmand i Vestindien, en rektor ved den lærde skole i Christiansted på St. Croix, en række danske embedsmænd samt den danske konge, blot for at nævne nogle af de vigtigste.

En ulykkelig begivenhed

Den 13. juni 1792 sprang professor i historie ved Københavns Universitet, Frederik Sneedorff, 32 år gammel, af en postvogn i den lille by Penrith i England. I springet mistede han balancen, faldt og slog sit hoved. Bevidstløs blev han bragt ind i værtshuset »The Crown«, hvor han to dage senere døde.

Budskabet om hans ulykkelige skæbne vakte stor sorg hjemme i Danmark. Man nærrede store intellektuelle forhåbninger til den unge videnskabsmand og nu var det håb knust. En kreds af hans venner besluttede som et minde over ham at udgive hans breve fra Englandsreisen. Det skete i 1794.

Sierra Leone-kompagniet

I et af sine breve fra London havde

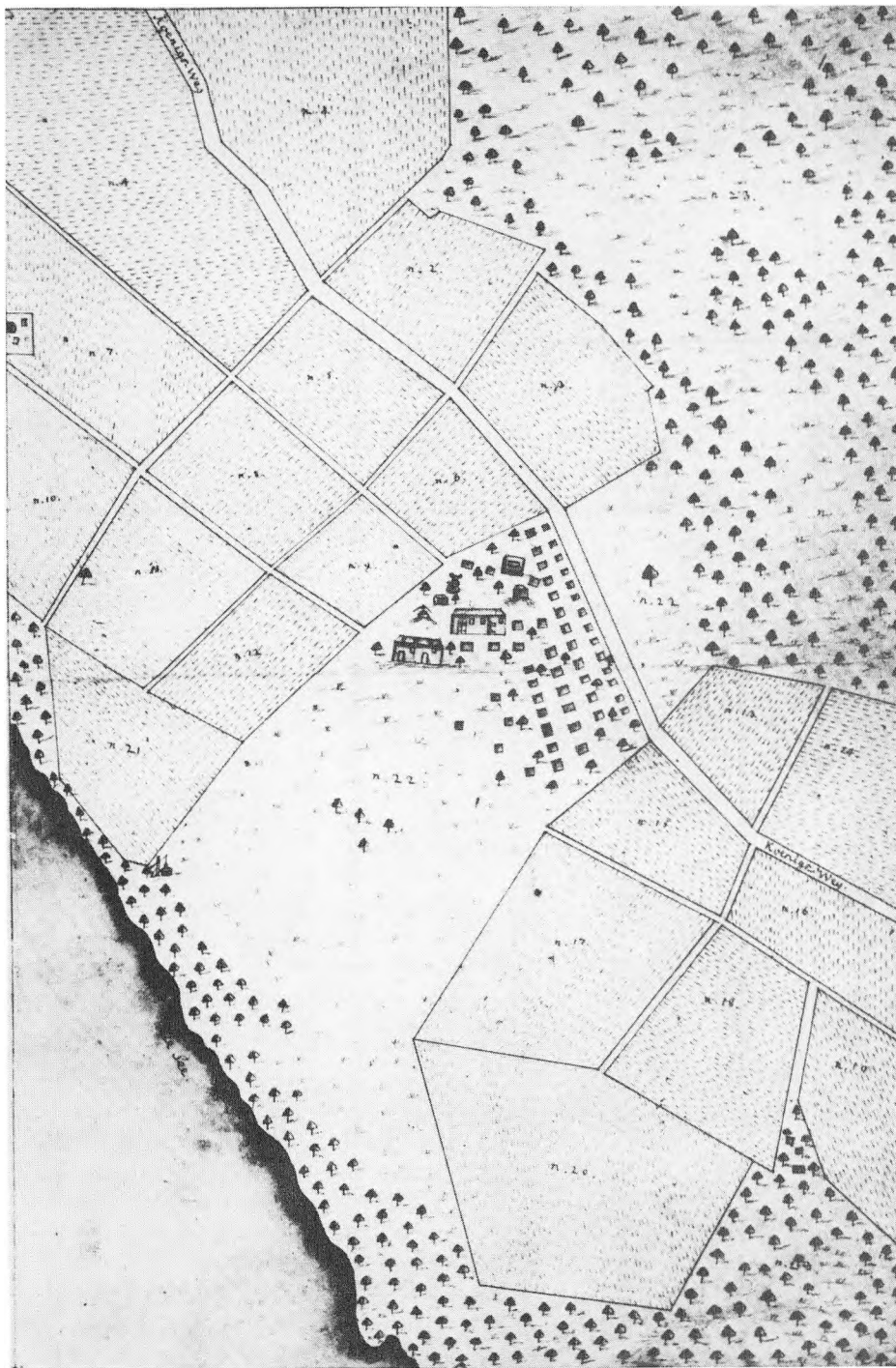
Frederik Sneedorff i 1792 berettet om det nyoprettede Sierra Leone-kompagni og om det engelske parlaments debat vedrørende ophævelsen af neger-slavehandelen. Sierra Leone-kompagniets formål var at oprette en engelsk koloni i Afrika, hvor frie sorte arbejdere skulle frembringe de samme produkter, som man i Vestindien fremstillede med negerslaver som arbejdskraft. Man forestillede sig, at det ville være langt billigere at hente de tropiske landbrugsprodukter som f.eks. sukker, kaffe og tobak i Afrika, end det var at skaffe dem fra slaveøerne i Vestindien. Det vestindiske slaveri og slavehandelen over Atlanten ville så ikke længere være profitable forretninger, men af sig selv sygne hen og forsvinde.

Med gennemførelsen af disse planer gik det ikke helt, som Sierra Leone-kompagniets direktører havde tænkt sig. Frederik Sneedorff talte under sit ophold i London i 1792 med en af direktøerne, Jens Wolff, der tillige var dansk konsul. Både Sneedorff og Wolff var da stolte over det netop gennemførte danske forbud mod slavehandelen over Atlanten, som kong Christian VII havde underskrevet samme år.

Om Sierra Leone-kompagniet kunne Wolff berette, at det netop havde sikret sig et landområde fra en afrikansk

---

Negerslaven Christian, der ved købmand C. L. Schmidts mellemkomst fik sin frihed og dermed sit navn Quou Urso tilbage. Afbildningen er foretaget, da han på sin vej fra St. Croix til Afrika opholdt sig i København. Stik af M. Rösler efter tegning af Baurenseind. (Kgl. Bibliotek, foto Tage Ludvigsen).

konge, Naimbanna, hvor kolonien skulle grundlægges. Naimbanna havde desuden sendt en af sine sønner til England og en anden til Frankrig, for at de kunne få en europæisk uddannelse, og havde i det hele taget vist sig positivt indstillet over for Sierra Leone-kompagniets initiativ med hensyn til slavehandelens undertrykkelse.

Kidnappet

Frederik Sneedorff, der som nævnt også var modstander af slavehandelen, blev derfor forfærdet, da han i en rapport fra Sierra Leone-kompagniet fandt et brev fra kong Naimbanna til den engelske slavehandels hovedmodstander, Granville Sharp, citeret. Den afrikanske konge skrev, at en dansk kaptajn ved navn Cox havde kidnappet tre af hans slægtninge, nemlig de unge mænd Corpro, Banna og Morbour. Kongen skrev videre, »jeg veed ikke, hvorledes jeg skal faae dem tilbage. Jeg fornærmede aldrig eller berøvede nogen Mand hans Ret og Eiendom, og fraholdt ikke nogen, hvad der tilkom ham; jeg lader jer derfor vide, hvad der hændet mig med disse Drengene om man kunne faae nogen Efterretning om dem«.

»Hvis vor Regiering havde mindste Efterretning om denne umenneskelige Sag, vilde den blive alvorligt undersøgt«, kommenterede Sneedorff i sit brev. Den danske regering havde imidlertid ikke fået nogen officiel underretning om sagen, og heller ikke udgivelsen af Sneedorffs breve i 1794 gav

---

Grundplan af plantagen »la Grande Princesse« hvor Christian var slave.

regeringen anledning til nogen form for undersøgelse.

Et par år senere kom historien om de kidnappede negre igen på tryk, nemlig i C. B. Wadstrøms »Essay on Colonization«, London 1796, hvor den blev gengivet endnu mere detaljeret.

Toldboden og skolen i Christiansted

For at fortsætte historien er det nu nødvendigt at sætte over Atlanten til den dansk-vestindiske ø St. Croix, til byen Christiansted. Ved byens toldbod var der blandt de ansatte en mægler, Winther og en negerlave Christian.

Christian var ikke Winthers slave, men ejedes af den danske konge og gjorde tjeneste ved vejerboden. Men Christian og Winther havde lavet en aftale om, at Christian i sine fritimer skulle opvarte Winther mod kost, logi og klæder.

Christian og Winther havde et udmærket forhold til hinanden, og Christian havde ofte til Winther og hans venner berettet historier fra sit liv i Afrika.

En af historierne handlede om, hvordan han var kommet ombord på et dansk skib for at sælge bananer og hvordan kaptajnen, der hed Severin Kock, ikke ville lade ham gå i land igen, men først ville lade ham og hans kammerater fri, når gælden var betalt.

Det ville den helt sikkert være blevet, sagde Christian; hans far var nemlig en stor konge, der hed Naimbanna, og Christian blev derfor af de andre i negre i Christiansted for sjovs skyld kaldt prins Banna. Men Koch ventede kun én dag på betalingen. Så blev der gunstig vind, og Christian blev sammen med Kochs øvrige slaveladning sejlet over Atlanten og solgt.

En af Winthers venner, der hørte

Frederik Sneedorff (1769-1792), professor i historie ved Københavns Universitet.

denne historie, var rektoren ved den lærde skole i Christiansted, Hans West. Han var en litterært interesseret mand, som fulgte med i tidens rørelser. Senere blev han dansk generalkonsul i Bruxelles og skabte en malerisamling af europæisk ry. Men hans litterære interesse gav sig bl.a. udslag i, at han anskaffede sig såvel Sneedorffs breve som Wadstrøms værk om kolonier.

Da han modtog dem, fandt han til sin forundring den samme historie, som mægler Winthers tjener Christian havde fortalt. Med bøgerne under armen skyndte han sig hen til Winther, og med udgangspunkt i de trykte oplysninger blev Christian nu udspurgt om adskillige enkeltheder om hans kidnapning. Christians svar stemte nøje overens med Sneedorffs og Wadstrøms oplysninger.

Kaptajn Kochs forklaring

Mægler Winther, hvis profession var at formidle handel med neger-slaver, blev så oprigtig rørt over denne sag, at han gik til Den vestindiske Regering på St. Croix med et forslag, om ikke neger-slaven Christian alias prins Banna burde frigives og sendes tilbage til sin afrikanske familie. Winther var tilmed villig til at betale Christians værdi.

Sagen blev nu indberettet til regeringen i København, og nu fulgte den undersøgelse, Sneedorff havde skrevet om i 1792. Generaltoldkammeret, der tog sig af de vestindiske sager, fandt hurtigt ud af, at den danske kaptajn Cox måtte være kaptajn Severin Koch på handelshuset Pingel, Meyer & Prætorius' skib »General Huth«, der i 1787-89 havde gjort rejsen København-Afrika-St. Croix-København.

Koch blev nu bedt om en forklaring. Den kom i 1798 og stemte helt med Christians. Koch havde været så ufor-sigtig at give to købmænd i Sierra Leone, Bom Bouky og Ginni Sissar, kredit for varer til en værdi af ialt otte negre. Da Koch havde kompletteret sin ladning med neger-slaver og var klar til at gå under sejl, havde ingen af de to købmænd vist sig med betalingen, selv om de var blevet rykket adskillige gange. For at få inddrevet sit udestående havde Koch grebet til det prøvede middel at gidseltage en af Bom Boukys slægtninge.

Men han havde ikke kunnet få fat på nogen af Sissars familie og havde derfor tilbageholdt to andre negre, der kom om bord for at sælge bananer. Koch havde altså tre frie negre ombord, ikke for at beholde dem, men kun som sikkerhed for sin betaling. Deres slægtninge skulle så, var det meningen,

Hans West rektor ved den lærde skole i Christiansted på St. Croix. I den tid, han opholdt sig i Vestindien, udgav han en »beskrivelse over St. Croix« og indsendte derudover en lang række forslag til koloniernes forbedring til regeringen i København, blandt de mere fantasifulde et om oprettelse af et særligt negerstutteri, der skulle gøre den transatlantiske slavehandel overflødig.

---

presse Bom Bouky og Ginni Sissar til at betale Koch hans tilgodehavende. Dette trak ud, og Koch syntes så ikke, han kunne forsvare over for sine redere at blive liggende med sin kostbare og letfordærvelige ladning af ca. 300 negerslaver. Han gik derfor under sejl til St. Croix.

De tre negre, Banna, Corpro og Morba, tog han med sig, og for at få i det mindste nogen erstatning for sit tab solgte han også dem på St. Croix.

To af negrene, Banna og Corpro, var så heldige at blive kongelige slaver. De sattes til arbejde ved vejerboden i Christiansted. Corpro døde i 1795 af en feber. Den tredje, Morba, blev solgt til en smed i Christiansted.

En lykkelig slutning

I Generaltoldkammeret i København var man ikke mindre rørt over den temmelig fantastiske historie. Nok ikke fordi negrene var blevet taget som brugeligt pant, men fordi sammenhængen havde ladet sig opklare og fordi historien fandtes i litteraturen og kunne give Danmark et dårligt ry. Man nedlagde derfor forestilling til kongen om, at negeren Christian måtte blive frigivet og sendt tilbage til Afrika for at blive forenet med sin kongelige familie. Og dette forslag fandt Christian VII's bifald. Christian blev, da den kongelige afgørelse nåede til St. Croix, frigivet, forsynet med klæder og rejsepenge og sat om bord på et amerikansk skib, der skulle til Sierra Leone.

En ikke helt så lykkelig slutning

Men hvad med den tredje neger, Morba? Det opklaredes, at han var

blevet solgt til smedemestrene Mac Neilledge og Mac Farlane i Christiansted. Den vestindiske Regering skrev til Generaltoldkammeret: »Han er bekendt som en meget duelig Arbejder, og vilde vel ligesaalidet være tient med at komme tilbage til Kysten, som det vilde være vanskeligt at formaae Eyerne til at afstaa ham«.

Så Morba måtte blive på St. Croix som slave. Men han var heller ikke af kongelig slægt.

Og hele historien var næppe blevet til noget, hvis ikke Frederik Sneedorff var faldet af postvognen i Penrith, hvis ikke Severin Koch havde været uforsigtig med sin kredit, og hvis ikke Banna havde haft bananer at sælge, og hvis ikke...

Hjem til Afrika

Det hørte ikke til dagens orden, at negerslaver, når de én gang var blevet ført over Atlanten for at arbejde i trældom på de vestindiske plantager, fik lejlighed til at vende tilbage til Afrika. Christians tilfælde er dog ikke helt enestående.

I 1760'erne arbejdede en anden negerslave, der også blev kaldt Christian, på den kongelige plantage »La Grande Princesse« på St. Croix. Han kom ved et tilfælde i kontakt med en dansk kompagnikøbmand, der passerede St. Croix på vej hjem til København fra Guinea. Christian, hvis afrikanske navn var Quou Orsu, lavede den aftale med købmand Schmidt, at han ville give to negre i stedet for sig selv, hvis han blev sendt tilbage til Afrika. Også denne gang blev sagen forelagt for den danske konge, og da såvel den vestindiske generalguvernør som den øvrige koloniadministration gik ind for en

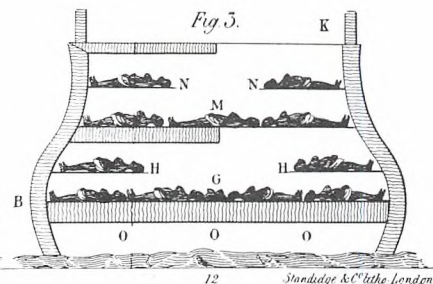
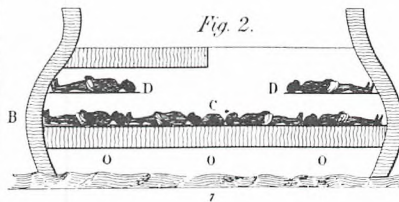
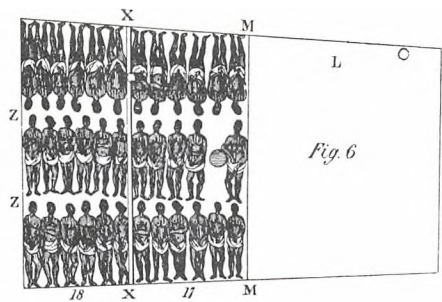

Fig. 5.

Standidge & Co^ltho London

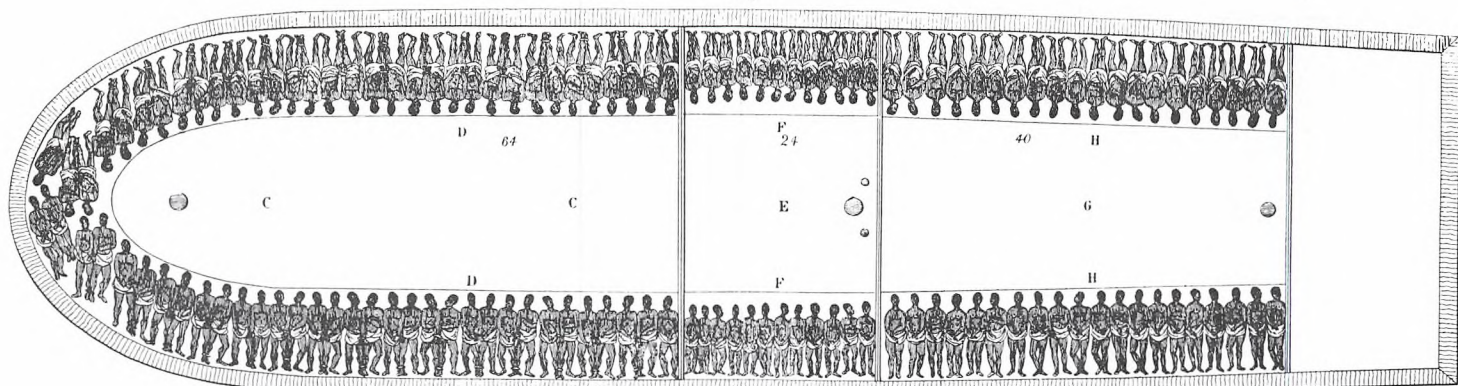
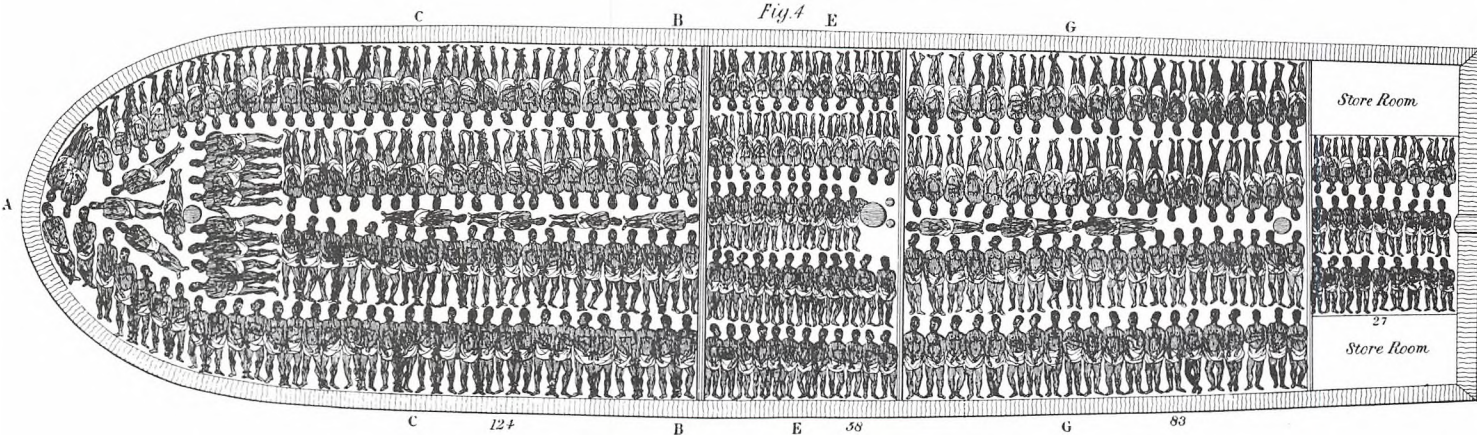
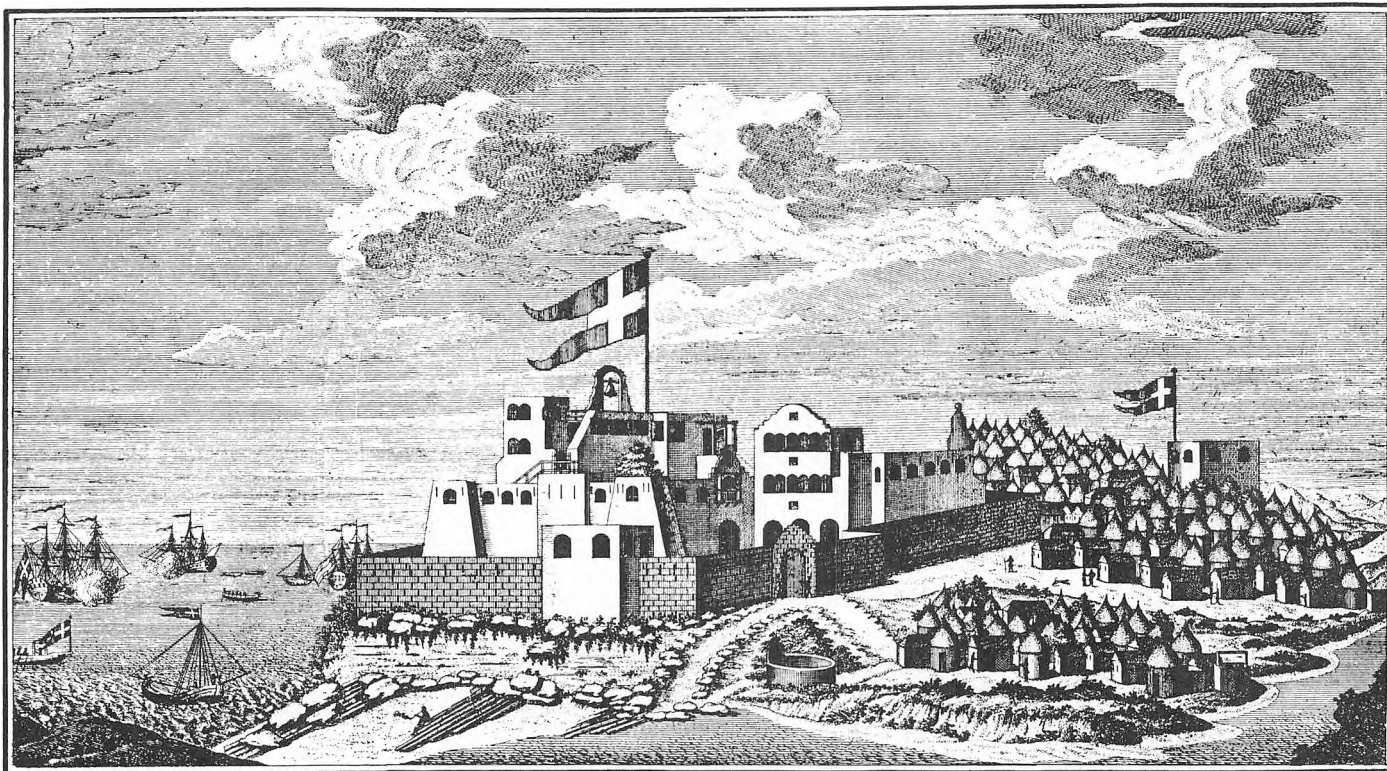

Fig. 4.

Plan over stuvningen på et slaveskib.
Billedet blev benyttet i propagandaen
mod den engelske transatlantiske slave-

handel. Her fra C. B. Wadstrøm: *Colonization and Colonies*. London 1788.

Fortet Christiansborg i Guinea, hovedstation for den danske slavehandel i Afrika. Adskillige slaver blev dog købt

på vej til de danske forter, på den såkaldte ovenkyst. Severin Koch handlede således slaver ind i Sierra Leone –

og kidnappede tre. (Stik i L. F. Rømer: Beskrivelse over Guinea, 1765).

forretning med 100% fortjeneste, blev Christian frigivet og sendt tilbage. På vej fra St. Croix til Guinea kom Quou Orsu til København, hvor kongen tilstod ham 1 rigsdaler om dagen til tærepeng, og hvor han i øvrigt blev tegnet i fuld krigsudrustning. Med et af den Kongelige Guineiske Handels skibe tog Quou videre til Guinea, hvor han straks skaffede to slaver og fik dem sendt af sted til St. Croix.

Andre afrikanere besøgte også de

dansk-vestindiske øer og vendte hjem igen, men det var oftest som tjenestefolk for hjemvendende danske embedsmænd fra besiddelserne på Guldkysten. Nogle passerede på vej til et uddannelsesophold i Danmark, efter hvilket de tog tilbage til Afrika. Quou Orsu og prins Banna er dog de eneste, om hvem det kan dokumenteres, at de efter adskillige år som slaver på de dansk-vestindiske øer som frie kom hjem til Afrika igen.

MINISTEREN OG HISTORIEN

Bertel Haarder er Danmarks undervisnings- og forskningsminister og har dermed ansvaret for historieundervisningen og for historieforskningen her i landet.

Bent Blüdnikow og Steen Ousager mødte ham i Undervisningsministeriets lokaler i Frederiksholms Kanal og spurgte ham:

Hvad var den seneste historiske bog, du læste?

Det var »Eline Bojsens erindringer«. Min kone var medforfatter, så det var naturligt for mig at læse den. Ellers er jeg meget begejstret for Ebbe Reich Kløvedals historiske romaner. Jeg betragter ham som en nutidig B. S. Ingemann. Lige siden ungdommen har jeg læst mange historiske bøger og altid haft en glubende historisk interesse.

Hvad er baggrunden for det?

Jeg er arveligt belastet. Jeg voksede op i grænselandet i det sydligste Sønderjylland, som er spækket med historie. Som barn oplevede jeg grænseskampen og det gjorde et stort indtryk.

Vi er alle sønderjyder

Det var ikke blot mig, der blev dybt grebet af historien, men også andre sønderjyder. Iøvrigt er sønderjyder stærkt repræsenteret blandt faghistorikere. Som universitetsstuderende skrev jeg opgave til H. P. Clausen om det sydslesvigske spørgsmål. Dertil kom, at min far var historiker, og at jeg blev hjemmeundervist indtil jeg var 13 år. Den hjemmeundervisning bestod hovedsagelig i at læse bøger og skrive stil om dem. Det var hovedsagelig historiske bøger, jeg læste. Jeg husker specielt Egon Friedells kulturhistoriske værk, der gjorde et stort indtryk på mig.

Det lyder som et hjem, hvor lærdom kom gennem bøgerne. Det er jo nok ikke situationen nu, hvor de fleste – ikke mindst ungdommen – ser flere

Bertel Haarder

1944 Født på Rønshoved Højskole i Sønderjylland. Faderen, Hans Haarder var forstander på højskolen og i det hele taget en central person i højskolebevægelsen og i de sønderjyske organisationer og foreninger.
 1964-1965 Efter studentereksamen studieophold i USA.
 1968-1973 Lærer ved Askov Højskole
 1968 Formand for Venstres Studenter i Århus
 1970 Speciale i Grundtvigs frihedssyn. Cand. scient. pol. fra Århus Universitet.
 1975 Medlem af folketinget valgt for Venstre i Nordjyllands amt.
 1977-1982 Formand for folketingets forskningsudvalg

1980 Udsender bogen »Midt i en klynketid«.
 1982 Undervisningsminister i firkløverregeringen.
 1982- Arbejder som minister på at ændre læseplanerne for folkeskolens og gymnasiets historieundervisning bort fra det periodeopdelte til fordel for undervisning med vægt på det lange kronologiske perspektiv og det åndeliges betydning.
 1987 Undervisnings- og forskningsminister.
 1988 Udtaler til Siden Saxo: »Jeg mener, medierne ikke har formået at leve op til de krav, man må stille til historisk formidling. Specielt ikke i betragtning af, at der faktisk er en vældig historisk interesse ude i befolkningen, som specielt TV ikke tilfredsstiller.«

film, end de læser bøger. Er det en trussel mod dannelsen af en historisk bevidsthed, at det nu bl.a. er udenlandske film og ret kulørte TV-produkter, der former folks opfattelse af fortiden?

Jeg vil ikke sige, at det er en trussel, men det er en udfordring. På mange måder er det jo de moderne medier, der er afgørende for bevidsthedsdannelsen. Vi bliver på en måde alle sammen sønderjyder, vi kommer alle til at bo i et kulturelt grænseland. Børnene vil specielt blive udsat for udenlandsk fjernsyn og det betyder, at danskerne vil få endnu færre fælles erfaringer, end de har i forvejen.

Derfor er det vigtigere end nogensinde, at skolen giver eleverne nogle fælles historiske og kulturelle erfaringer. Det er min fornemmelse, at der i skolen er en massiv forståelse for, at nu gælder det at styrke den historisk-kulturelle bevidsthed.

Nationalisme

Er der en fare for, at man i understregningen af den nationale historiske-kulturelle arv fremelsker en nationalchauvenistisk udvikling? Vi tænker på, at der netop for tiden er tendenser til en nynationalisme, der særlig viser sig i debatten om indvandrerne.

Vi skal både have rødder og antenner. Vi skal vide noget om vor fælles erfaringer og vor kulturelle arv. Men antennerne er ligeså uundværlige, for gennem dem skal vi lære noget om

fremmede kulturer og dermed i sidste ende styrke vor egen nationale udvikling. Jeg ser ingen modstrid mellem interessen for det nationale og kendskabet til nye kulturer. For at citere Grundtvig: Kun hvis man har kærlighed til sit eget land og sin egen kultur, kan man forstå, at andre folkeslag skal have lov til det samme.

Hvis vi alle bliver sønderjyder og kommer til at leve i et kulturelt grænse-land, hvor vore medier bliver afgørende for den national-kulturelle overlevelse, synes du da, at vi står tilstrækkeligt rustet med den historiedækning, som vi nu får gennem medierne?

Nej, jeg synes ikke vi står tilstrækkeligt rustet. Og jeg mener ikke medierne har formået at leve op til de krav, man må stille om historisk formidling. Specielt ikke i betragtning af, at der faktisk er en vældig historisk interesse ude i befolkningen.

»Hvad er det?«

Der har selvfølgelig været gode udsendelser med store seertal. Udsendelsen »Hvad er det?«, den arkæologiske gætteleg, synes jeg er tyndbenet, men den nyder uden tvivl stor popularitet. Men generelt har fjernsynet ikke formået at bruge det historiske stof på en tilstrækkelig spændende og nutidig måde. Og interessen er der. Vi kan jo se, at gode historiske værker bliver solgt i store oplag og afspejler en næsten sygelig historisk interesse. Når jeg kalder den sygelig, så er det fordi, det er et led i

danskernes almindelige selvoptagethed.

Er det ikke også udtryk for en usikker national identitet? Danskerne mangler så at sige en klar fornemmelse af, hvad vor nationale identitet egentlig indeholder og søger derfor i historien.

Det er nok rigtigt. Netop derfor er det vigtigt, at fjernsynet påtager sig det historiske stof.

Hvis det er rigtigt, at der er en opblussende historisk interesse, hvorfor tror du da, at den er kommet så stærkt frem i disse år?

En af forklaringerne er, at det er en reaktion mod den meget materialistiske ånd her i landet gennem en årrække. Vi har koncentreret os om den tekniske udvikling og ikke gjort tilstrækkeligt ved vor åndelige historie og udvikling.

Den cyklende minister, Bertel Haarder, møder universitetets rektor, Ove Nathan, på Nørregade i 1983. Nedsikringerne på universiteterne førte ofte til skarpe konfrontationer mellem de to i 1980'erne. Politikens foto.

Bertel Haarder taler til Venstres Ungdom på Rådhuspladsen i 1984.
Politikens foto.

Alt det tekniske, som vi er herrer over og som vi kan ændre med vore opfindelser og nye viden har domineret vor bevidsthed, hvorimod det åndelige, bestandige, det vi ikke kan ændre, er af mindre interesse. Det har skabt en nation af teknologiske kæmper og filosofiske dværge.

Humanioras rolle

Filosoffen Løgstrup har sagt, at der findes to typer kulturoverlevering, nemlig den type, der handler om det, der forandrer sig og den type, der handler om det, der ikke forandrer sig. Den sidste type er den, som humaniora specielt beskæftiger sig med. Når vi erkender, at vi ikke er klogere end

dem, der boede her for 200 år siden, så må vi også erkende, at deres kulturelle produkter stadig er relevante for os. Gennem den erkendelse genopstår historie som en humanistisk disciplin. Hvis faget historie kun drejer sig om de ændringer mennesket har foretaget, og hvis det i hovedsagen kun drejer sig om at give os argumenter i den aktuelle debat, så glemmer vi den ene halvdel af historien, nemlig den som drejer sig om menneskets holdning til de menneskelige grundvilkår. Hele åndshistorien ryger sig dermed en tur.

»Ragnarok«

Men jeg synes, at der i 1980'erne heldigvis er større lydhørhed overfor nød-

INTERVIEW

vendigheden af åndshistorie og selvfølgelig også historie generelt. Det var et glædeligt tegn på den nye åbenhed, da der opstod en voldsom debat om Villy Sørensens bog »Ragnarok«. Bogen var en ny fortolkning af de nordiske myter. Når danskerne kan skændes om de nordiske myter, så kan det ikke stå helt galt til.

Jeg tror, at det ligger i tidsånden, at man åbner sindet for nye dimensioner. I 1960'erne afgik materialismen ved døden, i 1970'erne væltede de ideologiske gudebilleder, og her i 1980'erne har vi genoptaget de ikke-materialistiske sider af tilværelsen. Som en konsekvens af den udvikling har vi fået en større historisk interesse.

Eline Bojsen

Tag min kones bog om Eline Bojsens liv. Det er en moppedreng på 400 sider, hvor denne politikerkone fra 1800-tallet fortæller om sit liv. De første 100 sider er næsten ulæselige og jeg var selv ved at give op. Alligevel er den kommet i mange oplag, og jeg har mødt massevis af folk, der har læst den.

Er det ikke en smule morsomt at høre en liberal minister proklamere, at ideologierne er døde i 1970'erne? Har du ikke en hel del ideologisk bagage at slæbe rundt på?

Det der døde var troen på, at man ved hjælp af samfundsomvæltninger kunne skabe bedre mennesker og kvalitative spring i tilværelsen. Den drøm blev knust. De socialistiske og marx-

stiske gudebilleder er faldet én for én. Tydeligst ser vi det symboliseret i utopien om det ideelle samfund, som venstrefløjens mente at have fundet i Vietnam, Cambodia, Cuba og andre fjerne steder. Men revolutionære samfundsomvæltninger, der skulle have vist vejen, ledte i stedet frem til totalitære regimer og menneskelig undertrykkelse.

Så kan I spørge om ikke også de liberale gudebilleder er faldet? Jo, men de væltede for længe siden. Hvad er der så tilbage af liberalismen? Det er ikke nemt at svare på, men den franske filosof Henri Bernard Levy har sagt, at vi ikke skal ty til ideologierne, men koncentrere os om at begrænse undertrykkelsen og overgreb på menneskerettighederne.

Spred magten

De overgreb begrænser man bedst ved at sprede magten. Min liberale holdning er ikke en importeret teori, men en folkelig dansk praksis, der samtidig placerer os trygt i selskab med de vestlige demokratier, som set med frihedens øjne er de mindst dårlige i verden.

Men systemet fungerer jo alligevel på basis af disse »døde« ideologier. Det er deres retorik vi benytter og det er det ideologiske politiske system du bl.a. opererer i. Hvordan forklarer du det?

Jo, det er rigtigt, at det danske system stadig er et produkt af de »døde« ideologier, men det er jo netop også derfor vi ser opløsning i alle ender,

I 1983 var der problemer i gymnasieskolen. Gymnasieeleverne og deres lærere lavede ved den lejlighed en demonstration ved Undervisningsministeriet i Frederiksholms Kanal. Haarder talte til mængden, der ikke sparede ham for pift og tilråb. Politikens foto.

leder og kanter. Det er jo ikke tilfældigt, at Danmark har fået 9 eller 10 politiske partier. Det er heller ikke noget tilfælde, at fagorganisationerne skændes indbyrdes. Det er fordi, vi er på vej væk fra industrisamfundets bås-opdeling med de veldefinerede samfundsgrupper. Vi er på vej over i informationssamfundet med langt mere differentierede arbejdsmarkedsgrupper med mange forskellige synspunkter og interesser. Det vil blive vanskeligere og vanskeligere at slutte fra folks arbejde til deres anskuelser. Derfor vil de ideologiske bås heldigvis blive undermineret for tilsidst helt at forsvinde.

Netop på grund af denne atomise-

ring af samfundet, vil den historiske dimension spille en større rolle end nogen sinde. Uden den ved vi ikke, hvorfra vi kommer og hverhen vi går.

Hvad mener du er den vigtigste historiske begivenhed i Danmark siden 2. verdenskrig?

Vor indmeldelse i NATO i 1949. Der er jo næsten ikke sket noget afgørende siden. Det er en forbløffende stabilitet, der har været. Historikerne vil komme til at beskrive Danmark siden 1949 som en slags Frode Fredgods tid, hvor vi simpelthen ikke har haft nogen sikkerhedspolitiske problemer for første gang i Danmarks 1000-årige eksistens.

Mordet i Øverød

I foråret 1908 kom en yngre mand fra Riga til Danmark. Hans navn var Wasili Michael Karazoff. Men det var under navnet Bulotti, han kort tid senere kom til at optræde i avisernes overskrifter. Niels Peter Stilling beretter her om det dramatiske mord i Øverød.

Niels Peter Stilling.

Den periodevis voldsomme indvandring til Danmark i de senere år har rejst en heftig debat om indvandrer- og flygtningepolitik. Danskernes velkendte tolerance over for fremmede, som så ofte giver sig til kende i sine mest udtryksfulde former på charterrejser og blandt enkelte sydvestjyske præster, er blevet stillet på hårde prøver. Det mest synlige resultat af debatten har hidtil været en opstramning af flygtningelovgivningen.

Indvandrerproblematikken har også optaget historikerne, og flere værker om indvandrerne i Danmarkshistorien er udkommet i 1980'erne, alle tydeligt inspireret af nutidens interesse for indvandrerspørgsmål. Historikernes holdning har været éntydig. Hvad enten de pågældende værker har beskæftiget sig med 18-1900-tallets polske, jødiske og svenske indvandring til Danmark eller givet en bredere oversigt over mere end 1000 års immigranter på dansk grund kan forfatternes synspunkter sammenfattes under overskriften »Danmark ville være fattigere uden indvandrere«.

Man kan også udtrykke det, som Bent Østergaard konkluderer i sin bog

om *Indvandrerne Danmarkshistorie* (1983): »Gennem hele historien ser man, hvorledes indvandringer har været en gevinst for den oprindelige befolkning«.

Indvandring og presse

Kaster man et blik på et udsnit af tidens avisoverskrifter, vil selv historikere opdage, at ikke alle nutidens danskere deler de nævnte synspunkter. Det er der naturligvis intet overraskende i. Enkeltstående uheldige – af og til dog ganske forklarlige – episoder har en tendens til at overskygge den mere fredelige bosættelse i et nyt land. Det gælder måske især i de dagblade, som kioskerne sælger under det udvandede begreb aviser. Går man 80 år tilbage i tiden, til november 1908, vil datidens avisoverskrifter hurtigt overbevise om, at der ikke er meget nyt under solen, når det gælder synet på indvandrerne i lyset af en enkelt ulykkelig begivenhed.

Berlingske Aftenavis lagde ud den 10. november med at fastslå, at indvandrerne for det meste var »uvidende, ukultiverede personer« og at »disse elementer skejer ud, når de i nogen tid har

levet under vore milde forhold«. Til Berlingske Tidende uddybede opdagelsespolitiets chef synspunktet den 7. december 1908: »Vi har forbrydere nok i forvejen« og behøver altså ikke importere dem, mente han. Politiasessor C. Meyer kunne dog i Politiken få dage senere (10. dec.) berolige med, at efter hans forhør forlader de fleste immigranter »godvilligt landet, så er vi da i det mindste fri for dem«.

Baggrunden for pressens og politiets negative holdning over for indvanderne i slutningen af 1908 skyldtes det i samtiden notorisk berømte mord på gårdejer Lauritz Beck på Højbjerggård nord for København den 9. november 1908. Ret beset var udåden ikke specielt bemærkelsesværdig. Man behøver ikke at slå op i mange kriminalhistoriske værker for at se, at Danmark i 20-året 1890-1910 var vidne til adskillige mere raffinerede mord; endda et hvor *ikke* morderen, men den myrdede blev sendt til Amerika i en tønde! –

Ej heller skyldes berømmelsen, at mordet i den nordsjællandske landsby Øverød havde utroligt mange paralleller til den nyere Danmarkshistories mest berømte mord: Ole Kollerødbandens aflivning af kuskens på Ny-mølle mindre end to km fra Øverød 70 år tidligere. Offentlighedens interesse for sagen hang først og fremmest sammen med, at mordet på en god dansk mand blev begået af udlændinge med en russer kaldet Bulotti i spidsen.

Kollerød og Bulotti

Nordisk illustreret Tidende gav den 19 november 1908 sin forklaring på den opstandelse mordet vakte: »Vil man søge magen til den forbrydelse, der om aftenen d. 9. november blev begået på

Baggård i Brøndstræde kvarteret omkring århundredskiftet, foto fra Illustreret Tidende.

Landsbyidyllen Øverød, foto fra »Bulotti-tiden«. Øverøds landsbyidentitet er i dag helt opslugt af villabyen Holte.

Højbjerggård ved Holte, må man rejse til de russiske Østersøprovinser, til Polen eller til Balkan, hvor mordbrande og planlagte rov mord hører til dagens orden. Herhjemme er vi heldigvis hidtil blevet forskånet for så grufulde forbrydelser«.

Den sidste påstand var som nævnt en sandhed med modifikation. Ole Kollerød var langt fra den eneste danske morder, der blev henrettet i 1800-tallet. Den sidste henrettelse, der fandt sted herhjemme før besættelsen, foregik i 1892. I virkeligheden var der snarere tale om, at myndighederne og politiet i løbet af 1800-tallet var blevet dygtigere til at opklare sagerne.

I Ole Kollerød-sagen blev f.eks. en hel række mord afdækket, som givetvis aldrig var kommet for dagens lys, hvis ikke Kollerød og hans venner ved mordet på Nymølle havde båret sig usædvanlig klodset ad. Det samme gælder også Bulotti på Højbjerggård. En udspesuleret morder kommer næppe trampende ind fulgt af et helt slæng, præsenterer sig selv (ikke videre høfligt ganske vist), slår manden ihjel og forlader så skuepladsens opskræmte vidner efter at have stjålet et par hundrede kroner og lidt sølvtøj.

Nej, Illustreret Tidendes bekymring var snarere, at Bulotti havde haft den formastelighed, at forstyrre den pro-

vinsielle landsbyidyl, for som journalisten skriver: »Dramaet Højbjerggård passer så slet ind i et nordsjællandsk landskabs fredelige ramme, at man formentlig må gøre vold på sin tanke for at fatte, at slikt har kunnet ske et par mil fra hovedstaden i en naturskøn, folkerig egn, hvor livet leves stilfærdigt og lykkeligt, og hvor gårde og villaer veksler i en broget og smilende mangfoldighed.«

Bulotti-sagens baggrund

Men hvad var det egentlig, der skete i den »smilende mangfoldighed«, og hvad var baggrunden for Bulottis indtrængen i den »stilfærdige og lykkelige« nordsjællandske tilværelse? – Fra 1890'ernes slutning og frem til første verdenskrig foregik der en kolossal udvandring fra Zartidens Rusland og de baltiske randstater. Ikke mindst blev tusinder af jøder drevet i landflygtighed. De fleste emigranter endte i Amerika, men Danmark fik dog i begyndelsen af dette århundrede sin ret betydelige andel af de russiske og polske udvandrere.

Det var formodentlig de fattigste, der strandede i Danmark. Hovedruterne fra St. Petersburg, Riga og Stettin til det forjættede land gik nemlig via København til New York. Her lavede danske rederier gode penge på emigranttransporten, men ikke alle udvandrere havde råd til billetten længere end til København. De fleste, der således måtte stå af før rejsen dårligt var begyndt, håbede vel at kunne tjene til Amerikabilletten i Danmark.

Det danske landbrug beskæftigede hovedparten af de østeuropæiske udvandrere. Vi kender de polske roepiger på Lolland-Falster og de mange russi-

ske og polske daglejere ved teglværkerne og i det sjællandske landbrug. Men der var også en del – især for den jødiske gruppe – der kom med en håndværksmæssig baggrund. De fleste blev i København, hvor der i dette århundredes første tiår opstod flere små russisk-jødiske kvarterer.

Billig arbejdskraft østfra

På et af skibene østfra ankom i det tidlige forår 1908 en yngre mand fra Riga ved navn Wasili Michael Karazoff. Trods loven om tilsyn med fremmede af 15. maj 1875 var flygtningekvoter og indvandrerrestriktioner endnu fremtidsbegreber i Danmark på dette tidspunkt. Snarere var man lykkelige over den billige arbejdskraft, der strømmede ind i landet fra Polen, Rusland og Sverige. Som siden hen i 1960'erne var der tale om indvandrere, der var rede til at tage det mest beskidte og slettest betalte arbejde. I begyndelsen af århundredet udfyldte disse »fremmedarbejdere« tilmed det hul, som var opstået i kølvandet på de utilfredse skarers masseudvandring fra det danske landbrug mellem 1870 og 1900.

Wasili havde derfor ikke besvær med at finde arbejde. Lauritz Beck, en nevø af Indremissions gamle bannerfører Vilhelm Beck, havde i 1906 købt Højbjerggård i Øverød. I bestræbelserne på at udvikle et moderne landbrug på gården, havde Beck god brug for den arbejdskraft, han kunne få. Desværre levede Wasili, der helst ville kaldes Bulotti efter en russisk frihedshelt fra 1700-tallet, ikke helt op til sine landsmænds renommé som god og hårdtarbejdende arbejdskraft. Revolutionære skrifter mere en trivielt landarbejde havde hans største interesse. Og da

Beck med sin gode kristne opdragelse nok vidste, at håndens og åndens arbejde gik hånd i hånd, men at det ene ikke burde overskygge det andet, blev han nødt til at fyre den dovne russer. Fræk som han var – ophidset af sine revolutionære bøger, krævede Bulotti løn for sin tid på Højbjerggård. Det kunne der naturligvis ikke være tale om, så ved afskeden lovede Bulotti, at han nok skulle komme forbi ved lejlighed.

Bulotti på Gl. Køgegård

I sommeren samme år fik Wasili Mi-

chael Karazoff arbejde på Gl. Køgegård. Her gik det dog ikke meget bedre. Til sit revolutionære udstyr havde Bulotti nu tilføjet forskellige håndvåben, som måske nok sikrede ham fred til læsning af de medbragte opbyggelige bøger, men som samtidig bragte ham noget i misforhold til gårdens øvrige landarbejdere. At den store russer behøvede at være svært bevæbnet ved høstakningen var ikke helt indlysende for hans knapt så revolutionære kolleger på Gl. Køgegård. Som Beck så proprietæren på gården ingen anden udvej end at afskedige ham, da høsten hen i september var vel over-

---

Højbjerggård fotograferet – ikke efter Bulottis hærgen – men da bygningerne måtte vige pladsen for 1960'ernes ek-

spanderende byudvikling, i dette tilfælde en ny skole i Øverød, foto fra febr. 1970.

stået. Nok engang krævede den formastelige løn, og nok engang hændte det, at han måtte gå uden.

Det var åbenbart først senere, at Bulotti fandt ud af, at hans våben kunne bruges til noget, men da det først gik op for ham, var det rigtig nok på noget utraditionel vis, han gik til værks for at få sit tilgodehavende. Bulottis private revolution startede på Gl. Køgegård ved midnat den 31. oktober 1908. Først stak han ild til ladebygningerne, og da gårdejereren kom til, lød der op til flere revolverskud. Med den vildt skydende russer efter sig forsvandt proprietæren klogeligt ind i hovedbygningen. Der blev senere fundet flere skudhuller i husets døre og vægge. Inden Bulotti forlod stedet nåede han at sære forvalteren med et knivstik.

Efterlyst russer med stort skæg

Kniven fik nu også en anden nytteværdi, før Bulotti drog nordpå til København: Hans lange værdige russiske skæg måtte ofres på det revolutionære alter. Det viste sig at være en ganske klog handling. Da Bulotti godt sulten satte sig ind på en landevejskro nord for Køge, blev en ualmindelig skarp-sindig sognefoged straks mistænksom over for gæstens mørke – eller for at citere datidens presse – »sortsmudskede udseende«. Da sognefogeden netop var sendt ud efter mordbrænderen fra Køgegård, var han selvfølgelig ikke sen til – høfligt må vi formode – at spørge kroens nye gæst, om han måske var Bulotti.

Denne svarede benægtende. Hermed var sognefogeden, der var en grundig mand, dog ikke tilfreds. En sognefogedkollega blev tilkaldt, men denne kunne straks oplyse, at den efterlyste,

som alle andre russere, bar et stort skæg. Ergo, den mørke gæst kunne ikke være Bulotti, og de to sognefogeder kunne roligt bestille en ny omgang øl.

I den russiske koloni

Som man vil forstå gav den intense eftersøgning ikke resultat. Vel ankommen til København søgte Bulotti straks tilflugt i den russiske koloni omkring Lille Brøndstræde. Hos skomager Chlewinski samlede den store kombinator nu en række af koloniens mere lyssky elementer for at indvie dem i hans revolutionære planer, der bl.a. omfattede det gamle løfte til Beck i Øverød.

En mørk novemberaften 1908 mødtes således i skomagerens baglokale under petroleumslampens skær følgende mænd: Bulotti som leder, den polske skrædder Wladimir Szadkowski som næstkommanderende, nok en polak ved navn Josef Lobetsky, og endelig en russisk sømand hentet nede i Frihavnen, ved navn Alexander Iwanowitsch Wolkow. Skomagermester Chlewinski sørgede for gæsternes forplejning, men holdt sig ellers i baggrunden. – Hvad der herefter skete kan vi – for nu at være fuldstændig objektive – lade journalisten i Nordisk illustreret Tidende berette.

Efter at have givet en indgående beskrivelse af den smukke Højbjerggård og de fredelige sysler på stedet hin skæbnsvangre aften den 9. november 1908, fortsætter han:

Mordet på Højbjerggård

»Da stormede pludselig klokken lidt over otte fem sortsmudskede russere

ind i stuen. Fruen skreg højt af angst, men var i samme øjeblik grebet og stukket med kniv, dels i armen, dels i den højre skulder. Straks efter blev hendes hænder bundet med reb, som røverne havde medbragt, mens de på dansk råbte: Frem med pengene! I et nu sprang proprietæren til, men allerede i døren ramtes han af et revolverskud. Han havde dog endnu så megen kraft, at han kunne slynge en flaske, som han instinktmæssigt havde grebet, i hovedet på den forreste af røverne.

Men i næste sekund knaldede atter et par skud, Beck sank sammen og morderne kastede sig over ham, gennemborede ham med deres knive. Det må formodes, at den ulykkelige straks er død. Fru Beck kastedes over sin afsjælede mands legeme, mens banden nu i hast gennemstormede huset for at plyndre. De havde kun alt for let spil, idet ingen lagde dem hindringer i vejen.

Ved gårdens indgang holdt to mand af banden vagt, den unge (landbrugs) elev blev holdt i ro med en revolver for sin pande, og tjenestepigen og børnene turde ikke røre sig af rædsel. Røvernes udbytte var et par hundrede kroner i kontanter, en del smykker og noget sølvtøj. Efter en snes minutters ophold på gården, forsvandt de, og først nu blev der slået alarm.«

Dette er i al sin grusomme enkelthed historien om Bulottis virke i Øverød.

Klapjagt

En sand klapjagt, bl.a. med udkommanderet militær, sattes nu ind. Egnen var opskræmt, folk flyttede sammen i husene, og politi og dommer måtte indlogere sig i nabolaget på Ny Holte hotel, ikke mindst for at berolige kommunens borgere, der ikke havde den

helt store tiltro til, at sognets cyklende betjent kunne klare sagen på egen hånd.

De følgende dages intense jagt kan følges i Københavns Amtsavis. Allerede den 10. november kunne avisen under overskriften »Mordet i Øverød« berette, at »hele dagen i går herskede der den største ophidselse i anledning af den grufulde dåd på Højbjerggård, og denne i forbindelse med de sidste dages mange brande, påsatte af russere eller polakker og ledsagede af revolver-skud, fremtvang på manges læber ønsket om, at den tid, da gendarmerne

sikrede en vis ro og sikkerhed på vore veje, måtte vende tilbage.«

Politiet lå dog ikke på den lade side. Længere nede i artiklen fortælles om den storslåede og ihærdige politiindsats: »Allerede om formiddagen anholdtes en mand på Nørrebrogade i København, han havde sit udseende imod sig, men kunne hurtigt legitimere sig, og blev atter løsladt.« Og i Birkerød var pigerne på en gård blevet opskræmt af banken på deres ruder. Gerningsmanden til denne udåd var polak. Han blev fundet sovende på gårdens løft og »blev selvfølgelig anholdt«,

---

Med en lukket hestedrosche er de første journalister ankommet til »the scene of the crime«. En tjenestepige og lokalbetjent Petersen (med ryggen til i forgrunden) er blevet reduceret til passive tilhørere, mens sognefoged Fr. Wilh. Christensen (t.h.) er på vej ud fra stuehuset for at blande sig i den ophidsede diskussion, foto fra »Krig og Fred – Nordisk illustreret Tidende«.

Den opsøgende journalistik, som Cavling havde introduceret i Danmark, viste sig fra bedste side i Bulotti-sagen, i hvert fald hvis man spurgte redaktøren af bladet »Hver 8. Dag«. I følge redaktøren havde politiet aldrig opklaret sagen uden journalisternes reportagearbejde, endda til trods for at dette »kun ret værdsættes af andre journalister, men så får man tage en journalists

ord for, at i denne affære har de københavnske journalister arbejdet godt«. Her er et par af reporterne i gang med at opklare sagen ved hjælp af en lokal ølkusk og en stuepige, mens de fleste har samlet sig om sognefogeden i baggrunden. Han så jo også ud som han vidste noget, da han kom ud fra stuehuset foregående foto).

kunne avisen berolige egnens tjenestegængere med.

Avisen kunne melde om flere uoverlagte handlinger bedrevet af polakker, således havde »en polak taget med otte-

toget fra Birkerød til København, det opdagedes straks efter togets afgang, og han blev anholdt af politiet, da toget nåede København.« Ja, det var sikkert ikke let at være polak eller russer i

København i disse novemberdage. Den 12. november kunne Amtsavisen dog udsende følgende beroligende eller foruroligende meddelelse, alt efter synsvinklen: »De fleste af de hidtil anholdte polakker og russere er atter blevet frigivet.«

Fire fordægtige personer

Klapjagten fortsatte således ufortrødent: »Fire fordægtige personer«, der blev set ved Ørholm, lykkedes det ikke at pågribe, før de forsvandt ind i Geelskov. Det fortæller lidt om Københavns nordegns karakter af skovland endnu i begyndelsen af dette århundrede, at man »mere og mere synes at hælde til den anskuelse, at morderne endnu måtte være skjult i skoven«.

På dampvaskeriet Sødal ved Søllerød sø havde der været indbrud natten til den 30. november. Udbyttet var noget »strøget lintøj«, men som vor logiske journalist bemærker, »er det næsten utænkeligt, at en morder vil nøjes med at stjæle kravetøj«. Der var dog det mistænkelige ved historien, at ikke mindre end to russere arbejdede på vaskeriet, og en polak tjente på Søllerødgård. Her har den lokale betjent dog straks grebet ind, idet han »har afhørt polakken og er kommet til den ovebevisning, at han er en skikkelig fyr«.

Andre polakker var dog knap så skikkelige. I hvert fald må der være blevet talt polsk i de fleste arresthuse omkring København i disse dage. Et par udpluk fra Amtsavisen den 13.-14. november:

»I Malmø anholdtes i går et par mistænkelige polakker« – »I går formiddags blev et par polakker anholdt og anbragt i Blegdamsvejens arresthus,

hvor der i forvejen er anbragt to«. – »I Helsingør så en brandmand i aftes fire personer, som talte et sprog han ikke forstod. Han gjorde anmeldelse til politi, og der foretoges en razzia, dog uden resultat«.

Måske forstod brandmanden ikke svensk.

Ja, selv ØK-direktøren H. N. Andersens fornemme landsted, Gl. Holtegård et par km øst for Øverød, gik ikke fri for de lyssky elementers hærgen, og nu kom også finner – om hvem man

Ll. Brøndstræde 1909. »Den berygtede beværtning Det lille Apotek i Brøndstræde« lyder teksten til dette foto fra Ill. Tidende. Om det er Bulottis overmænd, betjentene Andersen og Frandsen, i forgrunden vides ikke. Men herren t.v. ser lige så velpolstret ud som

Frandsen må have været, da han blev truffet af to revolverskud af Bulotti uden at tage skade. Foto optaget i forbindelse med reportage om Brøndstrædekvarterets nedrivning i sommeren 1909, som led i saneringen af hovedstadens værste slum.

Politiets Fotografier af Morderbanden fra „Højbjerggaard“.

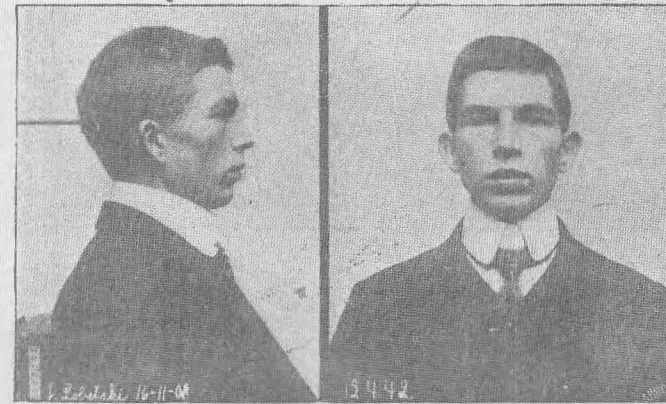
Bandens Anfører, Russeren Bulotti.
Lagde Planen til Udaaden og dræbte Beck.

Den russiske Matros Iwanowitsch Wolkoff.
Holdt Vagt uden for Karlewærelset under Udaaden.

Polakken Wladislaw Szadkowski.
Saaredes af Becks flaske. Anholdtes først.

Polakken Josef Lobetsky.
Var den sidste af Banden, som tilstod sin forbrydelse.

Fra politiets forbryderalbum: Øverst Bulotti (t.v.) og den russiske matros Wolkow. Nederst Szadkowski (t.v.) og polakken Lobetsky.

notorisk ved, at de bærer farlige våben – i kikkerten: To finner, der havde bedt om husly for natten på Gl. Holtegård, fik straks husly i »arresten i Holte«, og ganske som forventet »viste det sig, at den ene af finnerne var bevæbnet med revolver«.

Bulotti fanget

Nu skal man ikke trættes med evige gentagelser. Lad os derfor straks gå til den 16. november, hvor de opskræmte læsere af Amtsavisen endelig kunne sætte sig roligt tilbage i stolen ved at se

overskriften »Bulotti fanget«. På dramatisk vis blev morderen pågrebet på planlægningsstedet i Lille Brøndstræde, hvor han uopfindsomt havde søgt tilflugt hos sin landsmand Chlewinski.

Efter en voldsom kamp, der raserede det meste af skomagerværkstedet og hæleriafdelingen i bagbutikken, lykkedes det to politifolk at overmande forbryderen. Bulotti nåede dog at affyre flere skud mod de indtrængende betjente. Skuddene blev imidlertid sidende i den ene betjents åbenbart vel-polstrede overfrakke.

»Storusser og anarkist« kaldte Bulotti sig under den senere rettergang. Sagen endte med livsstraf til den »store kombinator«, men da dødsstraffen var afskaffet, ændredes det til livsvarigt fængsel. Hans medsammensvorne fik fra 16 år (Szadkowski) til 5 års fængsel (sømanden Wolkow, der havde holdt vagt udenfor på mordnatten). Om de to hovedmænd havde man indhentet oplysninger fra det russiske politi. Riga-afdelingen kunne berette, at Bulotti under dæknavnet »Mirsky« havde været leder af en røverbande i det sydlige Rusland. Omkring Sct. Petersborg havde Szadkowski en tilsvarende karriere bag sig. Bulotti døde i 1943 på sindssygehospitalet i Nykøbing Sj. efter 35 års indespærring.

Ekspert af kriminelle indvandrere

Det mest synlige resultat af Bulottisagen var en skærpelse af det danske politis kontrol med immigrantkvarternerne og de nye indvandrere. Lederen af den jødiske menighed i København Isak Glückstadt, der fra sit palæ i Sølle-

rød kunne se Højbjerggårds stråttækte tage på den anden side af Søllerød sø, noterede i 1909 den voksende mistænksomhed og fjendtlige holdning mod »fremmedarbejderne«: Det er nu »næsten umuligt at skaffe immigranterne arbejde på fabrikker i byen«.

Når der fra flere sider i forbindelse med Bulotti-affæren blev hævdet, at en stor del af de østeuropæiske indvandrere var forbrydere, er det måske værd at huske på, at man her udtalte sig med erfaring – om end ikke konsekvens. Fra officiel dansk side havde man nemlig siden midten af 1800-tallet bedrevet en ganske succesfuld eksport af kriminelle til de oversøiske områder, fortrinsvis Nordamerika. I 1874 havde trafikken fra danske fængsler til USA været så heftig, at det førte til en mindre diplomatisk krise mellem de to lande. Politidirektør Crone måtte stå skoleret i Udenrigsministeriet, hvad der dog ikke forhindrede den menneskekærlige mand i få år senere også at eksportere »det socialistiske problem« til USA.

Langt ind i dette århundrede slap kommunerne af med besværlige »socialklienter«: En enkeltbillet til USA og en beskedent startkapital sparede kommunens kasse for mange unødige udgifter. Det gælder også Søllerød kommune, hvor Øverød ligger. Herfra sendtes en tækkemand – med for sit fag temmelig besværlige pyromaniske tilbøjeligheder – til Canada i 1905. Tækkemandens lykkelige historie i Canada blev i 1912 fortalt af forfatter Karl Larsen i hans indtagende bog »De, der tog hjemmefra«.

Det var dog ikke alle danske udvandrere, der var lige heldige. Under overskriften »Atter en dansk morder« fastslog den dansk-amerikanske avis »Danskeren« den 10. september 1902,

at »det synes efterhånden som de danske i (USA) skal miste det gode omdømme, som de hidtil og med rette har besiddet. Det bliver jo desværre næsten en hverdagsbegivenhed, at danske begår slige ugerninger (d.v.s. mord)«.

»Indvandrer, Træd varsomt«, må være lærdommen af historien, hvad enten vi beskæftiger os med en russisk morder i Danmark eller en dansk morder i USA. Intet er bedre avisstof end når fremmede dummer sig. – Og det er indvandrergruppen som helhed, der betaler (og betalte) prisen.

Kilder:

Foruden de i teksten nævnte aviser har følgende litteratur været anvendt:
Kr. Albrechtsen: Femti danske kriminalsager fra vor tid, 1964.
Bent Blüdnikow: Anarkistjagt (Siden Saxo, nr. 2, 1984, s. 21-27).
Bent Blüdnikow: Immigranter. De østeuropæiske jøder i København 1905-1920, 1986.
Steffen Elmer Jørgensen, Niels Peter Stilling m.fl.: Brev fra Amerika, 1981.
Karl Larsen: Tækkemanden Hans Rasmussen fra Nordsjælland og hans familie (De, der tog hjemmefra, bd. I, 1912).
Georg Nellemann: Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere, 1981.
Anne Lisbeth Olsen & Niels Peter Stilling: Et nyt liv. Den danske udvandring til Nordamerika i billeder og breve, 1985.
John Pedersen: Fald og frelse. Nogle træk af den organiserede udvandring fra Horsens Tugthus 1859-1914 (Emigranten, nr. 3, 1987, s. 4-17).
Richard Willerslev: Den glemte indvandring. Den svenske indvandring til Danmark 1850-1914, 1983.
Bent Østergaard: Indvandrerens Danmarkshistorie, 1983.

Tyske stile

I 80'ernes danske velfærdssamfund kan nogle få tusinde asylsøgende flygtninge bringe sindene i oprør. Der er formentlig ikke mange, der tænker på – eller ved, at landet i foråret 1945 husede op til en kvart million tyske flygtninge. Adjunkt Kurt Jonas, der selv var tysk flygtning i Danmark fra 1945 til 1947, har fundet nogle stile, som tyske flygtningebørn skrev i 1946.

De tyske flygtninge er netop emnet for Henrik Havreheds disputats: »De tyske flygtninge i Danmark 1945-49«, der udkom i 1987.

I de senere år, har vi oplevet en særdeles livlig og ofte følelsesladet debat omkring det aktuelle flygtningeproblem. For ca. 40 år siden havde Danmark et andet flygtningeproblem, som vi vist nok løste med hele vor demokratiske og humanitære samvittighed i god behold. En nærmere sammenligning mellem de to flygtningeperioder halter på flere områder. Men på ét punkt kan man risikere en sammenligning: på det kvantitative.

Hvor debatten i dag drejer sig om nogle tusinde asylansøgende, drejede det sig dengang i foråret 1945 om 240.000 mennesker, som i løbet af kort tid kom her til landet, påtvunget os af den tyske besættelsesmagt. Efter kapitulationen forhindrede situationen i det slagne Tyskland en hurtig tilbageførsel. Danmark måtte affinde sig med at skulle løse dette flygtningeproblem fra februar 1945 til februar 1949, hvor de sidste af flygtningene kunne hjemsendes.

Med det daværende befolkningstal udgjorde disse fremmede 1 for hver ca. 17 danskere. Og det i et land, som i fem år var blevet systematisk udplyndret af den tyske hær m.v. og i en følelsesmæssig atmosfære, hvor sympatien for Tyskland og tyskere forståeligt nok kunne være på et meget lille sted.

De kom over Østersøen

I januar 1945 trængte den Røde Hær i en sidste afgørende offensiv frem fra øst og sydøst. I en storstilet omringningsmanøvre nåede man allerede i slutningen af februar frem til Østersøen ved Kolberg, og millioner af tyske soldater og flygtninge blev fanget i en kedel omkring Danzig-bugten. Herfra indledte den tyske flådes transportafdeling, SEETRA, historiens største flytning af mennesker over havet. I dokumenterede tal drejer det sig om 1.978.000. Hertil kommer et ukendt antal tusinder, som aldrig blev registreret under de ofte kaotiske indskibninger.

De civile flygtninge kom fra Østpreußen, Polen, Danzig-området og fra Pommern. De var ofte flygtet i sidste øjeblik foran de fremrykkende russiske kampvogne. De var dårligt udrustede, havde mistet det meste. De var sultne og udmattede. Mange af dem døde af flugtens strabadser indenfor de første måneder af deres ophold her.

Da kapitulationsdagen kom til Danmark, og myndighederne havde fået et overblik over situationen, viste det sig, at ca. 240.000 flygtninge var kommet ind i landet. For størstedelens vedkommende var de blevet transporteret hertil over Østersøen.

Flygtningelejren Kløvermarken på Amager. (Kgl. Biblioteks billedsamling, foto Tage Ludvigsen).

De tyske myndigheder i Danmark havde fordelt flygtningene på et stort antal indkvarteringssteder rundt om i landet, efterhånden som de ankom. De lokale politimyndigheders optælling viste, at de mange mennesker var fordelt på ca. 1.100 lokaliteter, f.eks. skoler, sportshaller, badehoteller og forsamlingshuse.

Da det i løbet af sommeren 1945 blev klart, at de tyske flygtninge ikke ville kunne komme tilbage til Tyskland foreløbig, gik man radikalt og systema-

tisk til værks og oprettede et særligt forvaltningsorgan, Flygtningeadministrationen. Administrationen fik vidtgående beføjelser til at organisere flygtningenes indkvartering og forplejning. Forhenværende minister Johs. Kjærbøl blev udnævnt til chef for den centrale styring, mens det lokale ansvar lå hos luftværnscheferne.

Denne ad hoc-forvaltnings effektivitet og mangeartede aktiviteter skal ikke nærmere omtales her. Da arbejdet var udført, udsendte man en stor illustreret

rapport, som i detaljer beskriver den enorme opgave, man havde løst. En vigtig del var undervisning og beskæftigelse af de mange unge, hvilket jeg skal komme tilbage til.

Indkvarteringsproblemet blev løst ved storindkøb i Sverige af barakker, som blev opstillet i større eller mindre barakbyer. Således var Oksbøl-lejren en overgang Danmarks 6. største by med 35.000 indbyggere. De mange småforlægninger blev rømmet, så de igen kunne bruges til deres formål, og

Et hold flygtninge venter på at blive sendt ud af landet. Det var meningen, at alle flygtninge skulle hjemsendes,

men en del blev alligevel i Danmark. (Kgl. Biblioteks billedsamling, foto Tage Ludvigsen).

flygtningene blev samlet i baraklejrene.

Skovby-lejren

En af de mindre lejre var Skovby-lejren på Fyn ved landsbyen af samme navn på landevejen mellem Middelfart og Bogense. Jeg var i anden anledning i nærheden og besøgte stedet i efteråret 1986. En lokal landmand kunne huske lejren og udpegede stedet for mig. Den sidste rest af bebyggelsen er en firkantet bungalow i gule sten og beton, ifølge min hjemmelsmand den tidligere officersbarak, dengang stedet var en tysk militærforlægning. Landskabet på

begge sider af landevejen er – usædvanligt for Fyn – domineret af udstrakte marker med få enlige småklynger af træer. Store tomme flader, ret et landskab, der kan befordre lejrkuller hos indespærrede mennesker.

De tyske stile

Engang i slutningen af 1946 havde den danske lejrchef, kaptajn S. foranlediget, at lejrens børn og ungdom som led i deres skolegang fik fire stilemner for:

- 1: Minder fra min hjemstavn
- 2: Min flugt

3: Indtryk fra lejrlivet

4: Hvordan jeg ser min fremtid

Et udvalg af besvarelserne er blevet gemt og er ved tilfældighedernes spil sammen med andet usorteret materiale fra flygtningetiden havnet på Landsarkivet for Sjælland i København.

Der er 150 besvarelser, som fordeler sig med 50 under emne 1, 29 under emne 2, 54 under emne 3 og 17 af emne 4. De indeholder i de fleste tilfælde dato for nedskrivningen, og i alle tilfælde er de forsynet med forfatterens navn, hjemsted og alder.

Hjemstavnstilene givet et broget billede af livet i de tidligere tyske østprovinser. Flugtberetningerne er stærk læsning med skildringer af de mareridt-agtige oplevelser, som disse børn har været igennem. Fremtidsforestillingerne er gennemgående få og små.

Lejrlivet

Stilene med indtryk fra lejrlivet repræsenterer en levende og virkelighedsnær kommentar til Flygtningeadministrationsens store rapport. Forfatterne lægger vægten på forskellige sider af lejrlivet, indretning, forplejning, brændselsforsyning, syge- og tandpleje, julen 1946, forberedelser og festligholdelse. Karakteristisk er det, at de fleste af stilene slutter med et stærkt ønske om at komme hjem til Tyskland. I vinteren 46/47 var der øde og ensomt ude på landet. Edeltraut B. (14 år) skriver om sit første møde med landskabet:

»Ikke et eneste træ, ingen busk så langt øjet rækker. Alt er tomt og øde. I begyndelsen var vi ofte meget sørgmodige over pigtråden.«

Rosmarie A. (12) skriver om, hvordan dagen begynder:

»Tidligt om morgenen kl. syv ringer klokken. Så står en af stuens beboere op og henter the. Jeg står op kl. 7.30, fordi jeg skal i skole. Der er meget koldt i stuen, og man bliver nødt til at skynde sig med at få tøj på. Når jeg er færdig, laver jeg morgenmaden klar til min broder og mig selv. Så hjælper jeg ham med at tage tøj på. Så spiser vi og går i skole. Udenfor er vejret ubehageligt. Der er meget tåget og klamt.«

Et omrids af lejren

Alfred T. beskriver lejrens udstrækning sådan:

»Det tager 15 minutter at gå rundt om lejren.«

Og Hans S. (13 år) har forsynet sin stil med et grundrids af lejren.

Det fremgår iøvrigt, at Skovby-lejren er blevet indrettet fra omkring årskiftet 1945/46 og fyldt op, efterhånden som barakkerne opførtes. Lejren hørte til de lejre, som flygtningeadministrationen betegnede som »permanente«. Vi må derfor formode, at lejren har eksisteret med sin maksimale belægning i hvert fald i to år. Den bestod af 20 beboelsesbarakker, samlingsal, køkkenbarak, vaskehus, sygebarak, div. vaskerum og toiletter, et tørvedepot, en sportsplads, friarealer til dyrkning af grøntsager og blomster og endelig børnehaven og skoler. Ialt boede her ca. 1.100 mennesker.

Skoleforholdene

Naturligt nok kommer de fleste af forfatterne ind på skoleforholdene. Ca. 400 af lejrens beboere har været børn under 15 år. Dertil kommer et antal i ungdomsårgangene op til 18 år.

De fleste af skolebørnene og de unge

havde en afbrudt skoleuddannelse bag sig. Den blev afbrudt af flugten, lærernes indkaldelse til »Volkssturm« eller hele klassers evakuering til lokaliteter, som ikke var bombetruede.

Børnehaven

Børnene under 6 år gik i børnehaven. Herom skriver Renate J. i sin stil, som er dateret den 24. 12. 1946:

»De små børn har en barak, der er indrettet som børnehaven. Nogle unge

piger er beskæftiget der som børnehavelærere. De lærer børnene mange dejlige lege. Her op til jul lærer de mange smukke digte og julesange.«

Skolerne

Om skolevæsenets organisation beretter Arthur M.:

»Her i lejren er der tre skoler: Forberedelsesskolen (die Aufbauschule), folkeskolen og ungdomsskolen (die Fortbildungsschule).«

Skrøver de tysk stil? I alle flygtningelejre oprettedes efterhånden skoler for børnene blandt flygtningene.

(Kgl. Biblioteks billedsamling, foto Tage Ludvigsen).

Flygtningelejrene administreredes af en særlig flygtningeadministration, der blev ledet af Johannes Kjærboel. Men for det praktiske stod Statens civile Luftværn, som det her kan ses på kul-

spandene i flygtningelejren på Kløvermarken. (Kgl. Biblioteks billedsamling, foto Tage Ludvigsen).

Denne sidste skoleform bliver i andre stile omtalt som »Jugendschule«. Det drejer sig utvivlsomt om den ungdomsskole, som Flygtningeadministrationens Oplysningsvirksomhed viede så stor opmærksomhed.

Folkeskolen

Folkeskolen holder til i en særlig skolebarak med 4 klasseværelser og et lærer-

værelse. 12-årige Josef R. beretter om materialerne og fagene:

»Undervisningen begynder kl. 8.30. Danskerne forsyner os med hæfter, blyanter, viskelæder, penneskafter, blæk, farveblyanter og kridt. Vi bliver undervist i tysk, regning, biologi, geografi, geometri, sang og engelsk.«

Brigitte J., som er 11 år giver os et blik ind i et af de spartansk indrettede klasseværelser:

»I klasseværelserne var der borde og

bænke til eleverne. På væggen var der en stor tavle til undervisningen.«

Hertha J., 11 skriver om sit forhold til skolen:

»Om sommeren var jeg meget glad for at gå i skole. Der var altid meget varmt i skolen. Allerbedst var timerne med gymnastik og lege hos frøken Donnig.«

Aufbauschule

Denne skole holder til i en barak, som deles med skrædderværkstedet. I flere af stilene omtales den som »die Skat-schule«, fordi lokalet om aftenen bliver brugt til kortspil af lejrens mænd.

Der er to »Aufbauklassen«, I og II, og de undervistes i samme lokale. De to klasser var aldersmæssigt inddelt: de 12- 14-årige i klasse I, og de 15-17-årige i klasse II.

I alle tilfælde drejer det sig om elever, som i Tyskland havde været elever i en eksamensskole, enten Realschule, Gymnasium ell. højere pigeskole. Om formål og indhold skriver Rosmarie A. (12 år):

»Vi får undervisning i alle fag, for at vi kan fortsætte i en højere skole i Tyskland.«

Undervisningen varer fra kl. 8.30 til kl. 12.00, og desuden er der sport og gymnastik om eftermiddagen.

Ungdomsskolen

Ungdomsskolen havde undervisning om aftenen, og det foregik i folkeskolens lokaler. Alfred T. skriver om denne undervisning:

»Alle unge under 18 år, som ikke går i skole, skal følge ungdomsskolen, hvor de lærer tysk, regning og sløjd.«

Fra den officielle skoleplan ved vi, at der desuden indgik 24 ugentlige timers »Legemligt Arbejde«, herunder »Husholdning«. Desuden studiekredse, sprogundervisning og tegning.

Formålet med undervisningsaktiviteterne

Der var flere formål med det skolearbejde, som blev udført af tyske lærere og nødtørftigt uddannede hjælpelærere:

- 1: Børnene skulle så vidt muligt kunne fortsætte en normal skolegang sammen med deres jævnaldrende, når de kom hjem til Tyskland igen.
- 2: Det var nødvendigt at beskæftige og opdrage disse børn og unge, hvoraf de fleste kun havde moderen hos sig som opdrager.
- 3: Man tilsigtede bevidst på en omskoling af børnene fra en nationalsocialistisk børneopdragelse til et fremtidigt liv i et demokratisk Europa.

Man var specielt bekymret for ungdommen. Oplysningsvirksomhedens daglige leder, højskoleforstander Poul Hansen M.F., skriver herom i et memorandum dateret den 16. januar 1946:

»De unge fra 14-15 til 18-20 Aar udgør et ganske særligt og vanskeligt Problem. De kender kun nazistiske Samfundsforhold og har gennem hele deres Opvækst været Medlemmer af nazistiske Ungdomsorganisationer, og de har derved modtaget en meget stærk Paavirkning, som maa formodes at sidde særlig fast, fordi der hos dem ingen Modvægt findes i Erfaringer fra før Nazismens Tid.«

Som metodisk foranstaltning nævnte højskoleforstanderen »Samtaletimer«

enten på grundlag af spørgsmål fra eleverne:

»Hvor f.Eks. en Lærer findes i særlig Grad kvalificeret dertil, vil den klogeste Fremgangsmaade være, at saadanne Samtaler i Begyndelsen *spontant* skydes ind i den øvrige Undervisning, f.Eks. naar de unge selv paa en eller anden Maade rejser Spørgsmaal, hvilket f.Eks. meget let fremkaldes i Forbindelse med Undervisning i Flygtningenes eget Modersmaal og *Stile*, som skrives i Tilknytning dermed.«

De unges holdninger

De nationalsocialistiske holdninger var

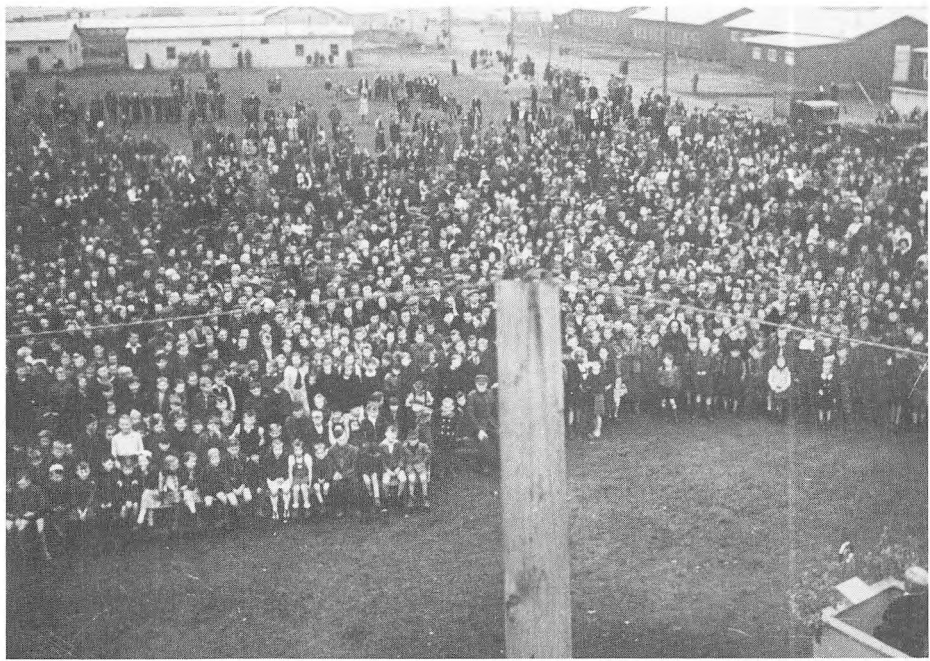
ca. halvandet år efter sammenbruddet ikke særligt markante. Det generelle indtryk er, at børnene og de unge var ualmindeligt artige og disciplinerede i deres udtryk, ligesom skrift, orden og retstavning havde et forbløffende højt niveau.

Flere af forfatterne gav udtryk for taknemmelige følelser overfor den danske lejrchef og de danske myndigheder. Et særligt markant udtryk for artighed finder vi hos 11-årige Herta J., som beretter om drengene og snevejrets glæder i skolegården:

»Drengene syntes, at det var meget morsomt at kaste snebolde efter deres lærer, hr. Schröder. Det blev han meget gal over og skældte drengene ud.

Forsamling af flygtninge i lejren på Kløvermarken.

(Kgl. Biblioteks billedsamling, foto Tage Ludvigsen).

Man skal gøre som lærerne siger og ikke være så fræk.«

I mange af stilene nævntes med nogen bitterhed lejrens pigtrådsafspærringer, som følte urimelige.

I to af stilene kommer den nazistiske opdragelsesbaggrund imidlertid klart op til overfladen. I en stil, som er holdt i en bitter og til tider skarp tone slutter Ulrich K. (16) med følgende bredside:

»En ting vil jeg imidlertid gerne nævne i min stil. En hvilken som helst flygtning, som har en lille tillidspost her, tror at han har noget at skulle have sagt. Disse mindreværdige personer har sikkert glemt, at de ikke er en døjt mere værd end alle andre flygtninge. Men der kommer andre tider efter disse.«

Ulrichs klassekammerat, den 15-årige Sigrid K. længes efter at komme hjem til Tyskland:

»-, for ikke altid at være afhængig af andre menneskers nåde og barmhjertighed.«

Hun ser en fremtid for sig, hvor hun må arbejde hårdt for at nå sit mål: at blive »Naturforscherin«. Men målet skal nås, ikke mindst for Tysklands skyld:

»Gennem hårdt, møjsommeligt arbejde vil jeg tilkæmpe mig i det mindste en brøkdel af det smukke mål, jeg har med livet, hvor hårdt det end måtte blive. Det vil og skal jeg nå, ellers ville jeg ikke være tysk, og denne stolthed og denne udholdende tyskhed vil jeg værne om. Det skal nok blive bedre engang, thi Tyskland skal og vil leve – omend vi måtte dø.«

Fremtiden

Den mindste del af Skovby-stilene, 17 af de 150, var helliget tanker om fremtiden. Disse stile er meget korte og gennemgående præget af stor uvished og små forventninger. Flere beklager den afbrudte skolegang, især de som har gået i gymnasiet derhjemme. Flere ytrer tvivl om, hvorvidt de vil kunne få en studentereksamen og kunne påbegynde et studium, når de kommer hjem.

Ingen synes at vide noget konkret om forholdene hjemme i Tyskland. Forventningerne var skruet ned i forhold til de oprindelige fremtidsplaner og erhvervsønsker.

Peter K. (15) havde konkrete studieplaner, men nu har han mistet 3 skoleår og reducerer sit erhvervsønske til en mulig stilling som forstelev.

Arthur M., som var 14 år gammel, ønskede sig brændende at blive købmand. Nu ser han sin fremtid sådan:

»Da tiderne nu er så dårlige i Tyskland, tror jeg næppe, at jeg vil kunne komme i lære. Hovedsagen er, at jeg får et arbejde og tjener penge.«

Hildegard R. (15) ville have været sekretær, men er nu parat til at blive »Verkäuferin in einem Teigwarengeschäft«, med et jævnt dansk ord: bagerjomfru.

Ruth T. (17) havde planer om at blive laborant, men vil efter forholdene godt nøjes med at blive sygeplejerske.

Hans S. (14) havde tænkt sig at læse til ingeniør, men også for ham fortoner fremtiden sig i det uvisse:

»I øjeblikket ser det meget slemt ud for os i Tyskland. Jeg tror, at jeg bliver nødt til at vælge et andet fag, når jeg kommer til Tyskland, for vi har mistet alt, og foreløbig er vi hjemløse.«

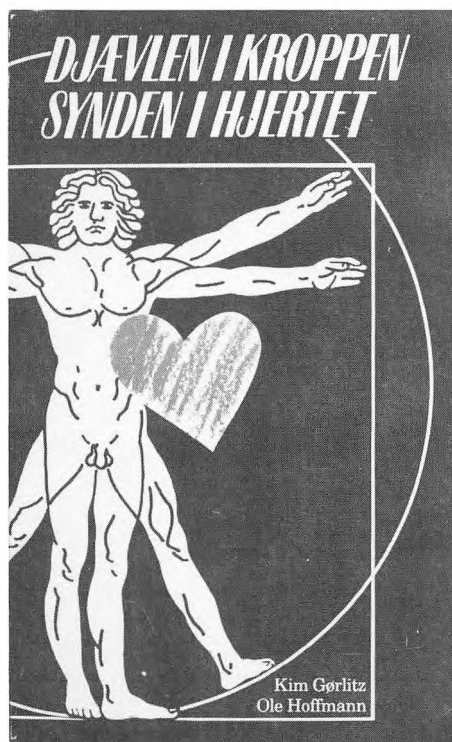
De kom hjem

Men de kom hjem. Indtil begyndelsen af 1949 blev samtlige flygtninge »tilbageført« til Tyskland. Hovedparten endte i de tre vestlige zoner, selvom deres hjemstavn lå i øst. Den kolde krig var brudt ud, men det var den vesttyske genopbygning også. Efter valuta-reformen den 20. 6. 48 bevægede de tre vestlige besættelseszoner sig hurtigt ind i den økonomiske fase, som man har kaldt »Wirtschaftswunder«. Blandt Skovby-lejrens børn vil vi sikkert kunne finde halvtredsernes »Wunderkinder«. I dag er de fleste af dem i 50-erne, hovedparten er formentlig forældre selv, eller har måske endog børnebørn. Nogle af dem holder sikkert sommerferie ved de danske strande.

Kilder:

Flygtningeadministrationens arkiv på Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m.m.
»Memorandum vedrørende Oplysningsarbejdet i de tyske Flygtningelejre«, Kbh., den 16. Januar 1946.
»Plan for en Ungdomsskole i de tyske Flygtningelejre«, Kbh. 10. April 1946.
Oplysningsvirksomhedens skrivelse af 1. juli 1946 vedr. ungdomsskolen.
»Flygtninge i Danmark 1945-1949«, udgivet af flygtningeadministrationen i kommission hos Forlaget Fremad, København 1950.
Fritz Brustat-Neval: »Unternehmen Rettung«, Koehlers Verlagsgesellschaft mbH, Herford 1970.

Oversættelse til dansk af citater fra de tyske stile: Kurt Jonas.

»Djæveln i kroppen – synden i hjertet« er titlen på en bog om besættelse, ud drivelse og bekendelse i Danmark i 1600 og 1700-tallet. I sin sværhedsgrad ligger den i udkanten af, hvad vi normalt omtaler i denne rubrik, men den er så spændende, og et hjørne af dens problematik så aktuel, at den måtte have en omtale med på vejen.

Bogen er en bearbejdelse af de to forfattere, Kim Gørlitz og Ole Hoffmanns historiespeciale, der bevæger sig mellem religions- og idehistorie. Udviklingen i kirkens og troens placering i

samfundet i specielt den sidste del af den periode, forfatterne behandler, peger frem mod den åndsfrihed, vi traditionelt bryster os af i vores kulturkreds. Det, bogen her beskriver, er vores vej bort fra den fundamentalisme, hvis virkninger vi blot idenfor en anden tro ser virkningerne af i Iran i dag. Så stor og så lille kan afstanden være.

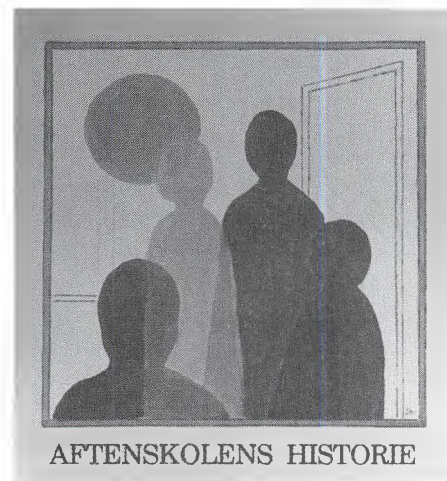

Har kirken forladt sin centrale plads i dagens videnskab og kultur, så fylder dog kirkebygningerne og kirkekunsten fortsat som monumenter over kri-

stendommens fundamentale betydning også for vores samfund. »Troens billeder« er en håndbog i forståelsen af de ældste af de overleverede kirkelige billeder i Danmark. Bogen fungerer i kraft af et topografisk register også som en guide, der kan benyttes på stedet, i de mange romanske kirker landet over.

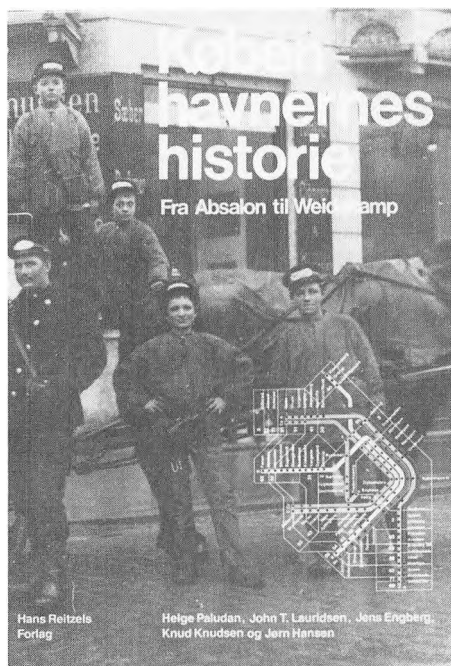
»Troens billeder« er en solid bog, der vil kunne give svar på de spørgsmål, der melder sig, når man begynder at interessere sig for den romanske kirkekunst.

Medens vi er ved kulturhistorien, har en af vore gamle undervisningsinstitutioner fået sin samlede beskrivelse: »Aftenskolens historie«. Emnet burde interessere de mange, der hver sæson nyder godt af de danske aften-

skolers mangeartede tilbud. Når der så samtidig er tale om velskrevet og solid historie, der ydermere præsenteres smukt, kan den kun anbefales. Aftenskolens funktion i de enkelte lokalsamfund er endnu i vid udstrækning ubelyst, men også her skulle bogen kunne virke som igangsætter.

I en tid, hvor der over en bred kulturel front dystes mellem København og Århus, er det en forfriskende ide at lade en række jyske historikere skrive Københavns historie. »Københavns historie – fra Absalon til Weidewamp« lægger som titlen antyder ho-

vedvægten på borgernes historie i den udstrækning det nu er muligt. Forfatterens jyske udgangspunkt anes knapt på anden vis, end at det i vid udstrækning er lykkedes dem at beskrive Københavns historie som historien om en by, der tilfældigvis blev residensby, hovedstad og centrum for det militært/administrative apparat. Københavns historie i et bind (vel illustreret) tvinger forfatterne til kortfattet, men frister dem aldrig til letkøbthed. Bogen er velskrevet og engageret og viser, at der kan komme spændende resultater ud af at angribe emner fra en ny vinkel. En ide for lokalhistorikere?

Så er første bind af fem om den danske tolds og afgifters historie kommet. »Dansk Toldhistorie« er titlen på værket, og dets første bind er, trods titlen ikke uinteressant læsning.

Den frygt, man let gribes af, ved fremkomsten af endnu et værk, hvis tilvejebringelse skyldes en forenings eller en institutions særlige interessefelt (jernbaner, cirkus, søfart m.v.) er i dette tilfælde helt ubegrundet.

Emnet for værket er centralt for Danmarkshistorien, idet det drejer sig om det økonomiske grundlag for væsentlige dele af dansk politik. Helt centralt i billedet af danske afgifter står Øresundstolden, som spillede en overvældende rolle i århundreder.

I kraft af det nationalt centrale emne og i kraft af forfatteren, Michael Venges, håndtering af stoffet er det et

første bind, der lover godt for værket og tegner til at blive andet og mere end en etats- eller særinteresse-historie.

Bind 1 omfatter tiden fra middelalderen til 1660, og de godt 300 sider fremtræder smukt og læsevenligt trykt, omend illustrationerne kunne stå med større styrke.

Endelig skal Niels Peter Stillings »De nye byer« nævnes. Vi står her overfor den første tilbunds gående analyse af stationsbyen gennem hundrede år, fra 1840 til 1940.

Med det store stationsby-projekt er der taget hul på forskningen i de nye bosætnings og øvrige lokaliseringsmønstre, der har kendetegnet de seneste snart 150 års udvikling i Danmark. Stationsbyen er en af de nye byformer, der har sat deres præg på landet på godt og ondt.

Stationsbyens ry har altid været lidt blakket, men om deres betydning i udviklingen omkring Danmarks overgang fra landbrugs- til industrisamfund kan der ikke være tvivl. Stillings værk vil, trods det ikke tekstmæssigt præsenterer sig lettilgængeligt, være et standardværk for de mange, der interesseret sig for og arbejder med Danmarks nyere historie, lokalt som nationalt.

psv

- Gørlitz, K. og Hoffmann, O. »Djævlens krop – synden i hjertet«.
Akademisk Forlag 1987, kr. 128.
- Gotfredsen, L. og Frederiksen, H.-J. »Troens billeder«.
Systeme 1987, kr. 190.
- Nielsen, H. red. »Aftenskolens historie«.
Dansk Folkeoplysnings Samråd 1987, kr. 150.
- Paludan, H. m. fl. »Københavnerne historie«.
Hans Reitzels Forlag 1987, kr. 275.
- Dansk Toldhistorie, bind 1 ved Michael Venge.
Toldhistorisk Selskab 1987, kr. 285.
- Stilling, N. P.: De nye Byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840-1940.
Selskabet for Stationsbyforskning 1987, kr. 316 (medl. kr. 260).

Tæpper, ikke chokolade

Siden Saxo bragte i nr. 3, 1987, i Leon Jensens artikel om Marshallhjælpen et billede af en kø foran en chokoladeforretning. Den oplysning fandt vi i Det kgl. biblioteks billedsamling. Da billedet jo viser en chokoladebutik, og da længselen efter chokolade – rigtig chokolade – var meget stor lige efter besættelsen, kunne man let tro, at køen består af chokoladehungrende danskere. Men,

oplyser en læser, Emma Dencker-Jensen i Hald Ege, man stod ikke i kø efter chokolade. Køen skyldtes, at et overskudslager havde reklameret med billige vattæpper i juleaviserne 1946. Hver person kunne få to tæpper, og oplyser vor læser, der stod i kø sammen med sin søster, det var gode tæpper; et par af dem eksisterer endnu.

Folket og loven

Vi lever i et retssamfund, men kender folk lovene? Og hvordan lærer man at dem at kende? Det er ikke alene et nutidigt problem for det var ikke mindre i tiden før det udviklede moderne samfund havde gjort os alle afhængige af lovforklærere og advokater. Hvorledes nåede lovene ud til folket? Hvad gjorde man, når f.eks. størstedelen af befolkningen ikke kunne læse dem.

Lektor Peter Blume har set på det problem.

I den enevældige stat var det i princippet nemt at finde ud af, hvem der producerede retsregler. Ifølge § 3 i Kongeloven af 14.11. 1665, som var datidens grundlov, lå al regeludstedelseskompetence hos kongen, hvis magt stort set var uindskrænket. Kun reglerne i selve Kongeloven kunne kongen ikke ændre. Ellers var han kun bundet af Guds og naturens ret. Disse principper havde i praksis ikke nogen synderlig betydning.

Det var selvsagt ikke kongen selv, der udformede retsreglerne. Det havde han sin administration til. Denne var organiseret i kollegier og kancellier, hvor især Danske Kancellier må fremhæves. Dette var det centrale regeludstedende organ og en forgænger til vore dages justitsministerium. Denne administration havde ikke nogen selvstændig kompetence, al magt lå hos kongen. Dette ses også af Kongelovens § 7, hvorefter regler skulle udgå i kongens navn, en bestemmelse der dog ikke fuldt ud blev overholdt i praksis.

Retsregler i enevældens tid havde mange forskellige titler. Der herskede i vidt omfang kaotiske tilstande, men dette er ikke særlig usædvanligt. Kaos på titelområdet kendes også i dag. I grove træk kan man skelne mellem

forskellige typer af regler: *Forordninger*, der svarer til vore tiders love og som altså indeholder regler, der direkte vedrører borgerne og som principielt er bindende for alle. *Reskripter*, der kan sammenlignes med *cirkulærer*, og som indeholder befalinger til embedsmænd ude omkring i landet.

Herudover må fremhæves *kongelige resolutioner*, hvor konkrete retsspørgsmål blev afgjort, men som i praksis havde en videregående betydning i og med, at der ikke var nogen absolut opdeling mellem administrative og dømmende funktioner.

Der var mange andre betegnelser, og som nævnt ikke nogen skarp opdeling mellem de enkelte kategorier, men i hovedsagen er det tilstrækkeligt at fremhæve, at der på samme måde som i dag kunne skelnes mellem regler, som folket skulle overholde, og regler som alene rettede sig til de forskellige embedsmænd.

Retsregler er det instrument, som staten d.v.s. kongen benytter til at styre og organisere samfundet. Det er derfor vigtigt, at disse retsregler kommer ud til de personer de vedrører. Det er dette formidlingsproblem, der vil blive behandlet i den resterende del af artiklen.

Vel nok bedst kendte eksempel på kundgørelse af retsregler: Moses med lovens tavler. Tegning af Gustav Doré.

Formidling

Oprindeligt var regelformidling ikke noget særligt problem. Regler blev vedtaget på tinget, hvor folket (læs mændene) var forsamlet. På denne måde var alle de, der skulle anvende og overholde reglerne, bekendt med dem. Dette gjaldt selvsagt kun i princippet, fordi hvis man ikke var til stede, kunne man kun på anden hånd få besked om reglerne, og for senere generationer var det et stort og uoverskueligt problem at finde ud af, hvilke regler der gjaldt.

Disse problemer, der til en vis grad fortaber sig i historiens tågebanker, lades uomtalt her, da formidlingsproblemet først for alvor blev aktualiseret på det tidspunkt, hvor folket ikke længere var til stede og deltog i regeludstedelsen. Formidlingsproblemet opstår bl.a. som følge af en centralisering af statsfunktionerne, på landsdels- og senere på rigsniveau, d. v. s. her i landet sandsynligvis fra det 12. århundrede.

Formidlingsproblemet opstår således lang tid før enevælden i 1660. Jeg vil dog primært omtale denne periode, bl.a. fordi udviklingen her er af størst interesse for nutiden.

Kommunikation

Oprindelig måtte man anvende mundtlig formidling. Denne har store begrænsninger, hvor nok den vigtigste er, at man ikke kan fastholde, det man formidler. Det man kalder samfundserindringen bliver levende og dynamisk, men samtidig ustabil og usikker. Enkelte regler er måske blevet skrevet på runesten, men disses stationære karakter medfører, at metoden alene kan have haft betydning for lokalt gældende regler. Man tager jo ikke rune-

På herredstingene læstes ny lovgivning op på tingdagene – men hvor vidt informationen om ny lovgivning

*spreddes ad denne vej, er temmelig tvivlsomt.
(Christen Osterssøn Veyle).*

stenen under armen ved flytning.

Det næste skridt er, at man begyndte at benytte håndskrifter, først på pergament og senere på det meget billigere papir. Karakteristisk for håndskrifter er, at de fastholder budskabet, men samtidig kan de kun produceres i ét eller ganske få eksemplarer. Det enkelte eksemplar er samtidig et unikum, hvilket betyder, at der er risiko, ja stor sandsynlighed, for at de enkelte eksemplarer ikke bliver identiske, og at der dermed opstår tvivl om, hvilket indhold de enkelte regler har. Retshistorien er fyldt med diskussioner om, hvilken udgave af en bestemt lov, der er den autentiske og den, der faktisk er

blevet benyttet på et givet tidspunkt. Sådanne diskussioner lader sig i sagens natur ikke i dag afgøre definitivt, men selv dengang har der været tale om et meget stort problem.

Det er derfor et centralt og epokegørende fremskridt, at bogtrykkerkunsten blev udviklet. Her kan man producere flere identiske eksemplarer af f.eks. den samme lov, og samtidig falder produktionsomkostningerne og tidsforbruget pr. eksemplar meget væsentligt. Denne nye teknologi skaber dermed mulighederne for en større udbredelse af retsreglerne, der nu i princippet kan nå ud til alle i samfundet. Den første bog trykt i Danmark ud-

kommer 1482, og den første retsregel, der så vidt vides skulle være trykt, er Christian II's åbne brev af 26.5. 1521 om skibsvrag.

Tilegnelse

En rationel anvendelse af bogtrykkerkunsten forudsætter, at modtagerne er i stand til at tilegne sig reglerne. Den fundamentale forudsætning er selvfølgelig læseevne, og på dette punkt var Danmark meget tilbagestående i den væsentligste del af enevældens tidsalder. Der findes ikke nogen systematiske undersøgelser eller sikre dokumenter vedrørende analfabetismen i perioden, men bestræbelserne i forbindelse med udbredelsen af den almindelige skolegang, der først endelig slår igennem ved skoleforordningerne af 1814, og beretninger fra tiden viser, at læseevnen ikke var særlig udbredt. Det må fremhæves, at denne kundskab var forbeholdt den øverste del af samfundet, de adelige, de gejstlige og efterhånden det bedre borgerskab i købstæderne.

Almuen, det være sig i byerne eller på landet, kunne gennemgående ikke læse og bestræbelserne på at udbrede læseevnen var knyttet til bestemte skarpt afgrænsede formål, først og fremmest katekismuslæsning og således kun i et meget ringe omfang tog sigte på at udbrede almindelig oplysning.

Det er også karakteristisk, at der netop i oplysningstiden, sidste halvdel af det 18. århundrede, blev argumenteret med, at almuens evner til at overholde de pligter samfundet pålagde dem var ringe, da de ikke var i stand til at læse retsreglerne. I J. Hansens berømte bog: »Tanker om den danske Bondes Oplysning« fra 1792 fremhæ-

LOV- og Retts- Tabel for danske Bønder.

Denne Tabel er af den Danske Lovgivning udbrag-
ten og udarbejdet af Hans Kristian Møller, Exa-
minatus Juris og Forvalter ved Hofskole i
Jylland. Gienneføet, bragt i nærværende
Form og udgiven af Niels Blicher Præst
i Randers.

Retfærdighed og Fred være Hørligen for-
æretes H. 35.

København, 1801.

Udte hos Forfatteren Niels Lund, og sælges for
3 R.

ves således som argument for uddan-
nelse og læseundervisning følgende:

»Når bonden derved lærte de almin-
deligste Grundsætninger for Rettighe-
der og Pligter efter Naturens Ret og de
derpaa grundede Borgerlige Love, saa-
velsom Lovenes betydeligste Bestem-
melser for Bondestanden i Særdeles-
hed, saa vilde han ikke saa ofte, som nu
skeer, forville sig i et Labyrinth af
forvirrede Forestillinger om hvad han
bør gjøre eller lade; og ikke heller
tillagde han de udgaaende Anordninger
saa skieve Aarsager, og saa ugrundede
Meninger, som han nu gjør«.

Når man endda må gøre sig klart, at
regelsproget dengang som nu er et me-
get svært sprog, er det givet, at den nye
teknologi, trykkekunsten, ikke i be-
gyndelsen var et tilstrækkeligt middel
til at kommunikere regler til folket.
Det er da også først på et meget sent
tidspunkt, da man i 1871 begyndte at
udgive lovtidende, at denne teknologi
bliver det officielle middel til
regelformidling.

Regler og praksis

Det er først ved gennemførelsen af
Danske Lov i 1683, at der indføres en
formel regel om, på hvilken måde rets-
regler skal kundgøres. Ifølge Danske
Lov 1-3-7 skal de regler, som kongen

*Det var borgernes pligt at kende så
meget til landets love, som deres »Stil-
ling i Staten fordrede«. Præsten Niels
Blicher udgav i 1801 en lov- og rets-
tabel, der skulle indeholde alt, hvad en
bonde havde brug for at vide om love
og forordninger.
(Det kongelige Bibliotek).*

befaler, fremsendes til de enkelte ting, d.v.s. underretterne, og oplæses. Bestemmelsen har følgende ordlyd: »Paa Tingene skulle først læsis, hvis Kongelige Forordninger, eller Befalinger, blive fremskikkede, og befalede at læsis«.

Det må antages, at en sådan praksis også har været fulgt inden Danske Lov. Formidlingsformen var altså mundtlig. Således som bestemmelsen er formuleret, skulle man tro, at det var nødvendigt med en særlig ordre for at tinglæsning kunne finde sted, men i praksis antoges, at der i selve den omstændighed, at en forordning blev fremsendt, lå en befaling om tinglæsning. Reglen fortæller ikke noget om, hvilke retlige virkninger tinglæsningen skulle have. Dette spørgsmål vil blive omtalt kort til sidst i artiklen.

Den formelle kundgørelse var altså decentraliseret, hvilket i sig selv medførte, at det var vanskeligt at kontrollere, om denne nu rent faktisk havde fundet sted. Det kan man nok heller ikke regne med, at den altid gjorde. Undersøgelser synes således at vise, at selv meddelelsen om Danske Lov ikke blev tinglæst i alle retskredse. Loven skulle træde i kraft 3 måneder senere efter at forordning 23.6. 1683 var læst, men dette er altså næppe sket alle steder. For Kongelovens vedkommende gjaldt det særlige, at den først blev offentlig kendt, da den blev trykt i 1709. Dette skyldtes dog nok denne lovs særlige politiske karakter.

For den almindelige lovgivnings vedkommende betød denne usikre situation, at der i det 18. og 19. århundrede fra centraladministrationens side blev udfoldet bestræbelser på at kontrollere tinglæsningen. Det blev således f.eks. ved cancelliskrivelse af 21.9. 1802 på-

lagt de enkelte retter løbende at indberette, hvilke forordninger m.v., der var blevet tinglæst og at føre protokoller over foretagne tinglæsninger. Sådanne initiativer fra centralt hold måtte anses for nødvendige i og med at de enkelte retters personale ikke var særlig kvalificerede og – selv efter den juridiske eksamens indførelse i 1736 – i den største del af enevælden ikke havde nogen egentlig juridisk uddannelse. Kontrol var også påkrævet, da der ellers efterfølgende under retssager kunne opstå tvivl om, hvorvidt et bestemt regelsæt var blevet tinglæst i en retskreds.

Danske Lov's ordning var baseret på den gamle opfattelse, at folket var til stede på tinget, og at dette forum dermed var tilstrækkelig for en officiel bekendtgørelse af nye regler. Denne opfattelse var nok allerede på lovgivningstidspunktet uden hold i virkeligheden, og som tiden gik, blev den en stadig mere udbredt fiktion. Det var derfor på et tidligt tidspunkt klart, at for de regler, som det måtte anses for særlig vigtigt at folket blev bekendt med, måtte der benyttes andre metoder. Det må herved præciseres, at de formidlingsmetoder, der beskrives i det følgende, supplerede tinglæsningen, der således i alle tilfælde var den formelle kundgørelsesform. Disse metoders formål var således først og fremmest informationsmæssigt og ikke formelt retligt.

Kirkens rolle

Ved udformningen af denne type regler måtte der i sagens natur tages hensyn til, hvor folket kunne »træffes«. Det var derfor naturligt, at kirken fik en central placering. Religionen spillede

som bekendt en meget stor rolle, og det var derfor ved gudstjenesten folket samledes. Dette gav sig udtryk i, at der i mange forordninger, f.eks. forordning 15.9. 1794 angående straf for kvaksalvere, blev indsat regler om, at præsten som afslutning på prædiken skulle oplæse de pågældende regler og herudover formane menigheden til at overholde dem. Generelt blev denne fremgangsmåde fastsat ved et reskript af 22.4. 1740.

Oplæsningen af retsregler fra prædikestolen var ikke nogen engangsførestilling, men skulle ofte finde sted hvert år på bestemt angivne tidspunkter. Samtidig blev det pålagt præsterne at opbevare de udsendte regler, således at medlemmerne af menigheden kunne se dem hos præsten. Præstens funktion i forhold til menigheden var således både at være formaner og vejleder.

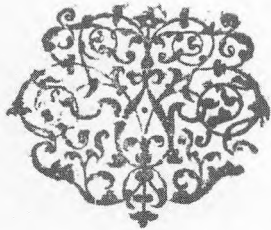
Denne type regler var meget udbredte i det 18. århundrede, men de var ikke uproblematisk. Mange af de regelsæt, der skulle læses og forklares fra prædikestolen, var af meget verdslig karakter og passede således ikke særlig godt ind i, hvad der ellers pågik under gudstjenesten. Fra kirkelig side, hvor det også blev fremhævet, at præsterne i de fleste tilfælde var ligeså juridisk ukyndige som menigheden, blev ordningen derfor kritiseret.

Dette medførte, at læsning fra prædikestolen blev kraftigt indskrænket og i mange tilfælde flyttet fra gudstjenesten til at finde sted efter denne på kirkepladsen, hvor opgaven blev overladt til kirkesangeren. Herudover blev det ved forordning 8.10. 1824 indskærpet, at læsning kun måtte finde sted i de tilfælde, hvor der var givet et udtrykkeligt pålæg herom.

Det var ikke kun i kirken, at der blev

Forordning de
Stick / Huorledis her effter holdis
stal / met Betler oc Staadere / offuer alle
Danmarks Rige: Vdgiffuit

Mar 1588.

Prentet i Kiøbenhavn.

1590.

Cum Gratia & Privilegio Regio:

S: Q: M:

Love og forordninger blev mest effektivt bekendtgjort gennem trykken. Det var dog sjældent at ny lovgivninger tryktes umiddelbart. Der gik to

år, før forordningen om betleri af 1588 forelå i trykt form. (Rigsarkivets Bibliotek).

gjort en særlig indsats. Også andre steder, hvor folket mødtes, blev der sat ind. I byerne skulle således bestemte regelsæt oplæses på gaderne efter at dette var annonceret ved trommeslag, f.eks. forordning 27.7.1742 om handel med gamle klæder. I andre tilfælde skulle reglerne opslås på strategisk hensigtsmæssige steder i form af plakater.

Anvendelsen af plakater sås især i tilfælde, hvor reglerne primært angik en bestemt afgrænset del af befolkningen, og hvor det var muligt at udpege særlige steder, hvor disse personer typisk ville komme, således f.eks. plakat 16.8.1783 om ulovlig lossen og laden samt toldsvig ved strandkanten. Denne metode forudsatte selvsagt, at folk kunne læse.

Det er vanskeligt at udtale sig om, hvilken effekt disse forskellige alternative kommunikationsformer havde. Det forekommer sandsynligt, at effekten var begrænset, i og med at det almindelige kundskabsniveau i samfundet var lavt, og forudsætningerne for at modtage ofte komplicerede retsregler derfor var ringe.

Retlig betydning

Hvis vi herefter vender tilbage til den formelle tinglæsning kan man rejse det spørgsmål, hvilken retlig betydning denne havde. Var det således, at reglerne først kunne finde anvendelse efter, at de var blevet tinglæst? Som nævnt foran var den retlige virkning af tinglæsning ikke omtalt i Danske Lov, og andre regler herom fandtes oprindeligt ikke.

Spørgsmålet var således tvivlsomt, men har tilsyneladende ikke givet anledning til problemer indtil begyndel-

sen af det 19. århundrede, hvor spørgsmålet blev sat på spidsen.

Det skete i forbindelse med den såkaldte statsbankerot i 1813, hvor en pengeombytning skulle finde sted. Denne pengeombytning havde stor betydning for personer med gæld, da disses forpligtelser blev forøget. Debitorer havde derfor en betydelig interesse i at få afviklet deres gæld inden ombytningen skulle ske. Bestemmelserne om ombytning blev fastsat i forordning 5.1.1813, der først blev tinglæst i København den 18.1. men var kendt i byen siden 13.1. Problemet var herefter, hvorvidt debitorer i disse 5 dage kunne handle efter de gamle regler. Spørgsmålet blev grundigt behandlet i Danske Kancelli, hvor især A. S. Ørsted spillede en fremtrædende rolle.

Resultatet var kgl. resolution af 27.5.1813, hvori det fastslås, at de af kongen udstedte retsregler er gældende fra det tidspunkt, de er udstedt og skal overholdes af alle, der kender dem. Haves et sådant kendskab var dette tilstrækkeligt for, at reglen var bindende. Resolutionens ordvalg er skarpt, idet det understreges, at der her er tale om et spørgsmål, der angår kongens kompetence (Jura Majestatica), hvorfor domstolene udtrykkeligt afskæres fra at blande sig i problemet.

Tinglæsningens betydning var således, at den afskar bevisførelse for ukendskab til en bestemt retsregel, men i sig selv var den ikke nogen gyldighedsbetingelse. På denne baggrund må de ovenfor omtalte alternative formidlingsmetoder anses for endog meget væsentlige.

Før og nu

Sammenfattende kan det konstateres, at forholdene omkring regelformidling under enevælden på den ene side illustrerer mange væsentlige sider af datidens samfund, og på den anden side viser at mange af de problemer, der i dag foreligger på dette område, ikke er nye men blot er variationer over gamle temaer. Også i dag er en ny teknologi ved at slå igennem, og vi befinder os i en overgangsperiode mellem bogtryk og datatekst, der kan opfattes som parallel til forholdet mellem mundtlig og skriftlig formidling under enevælden.

Det kan derfor afslutningsvis fremhæves, at selv »støvet« historieforskning kan have betydning for forståelse af forhold i vores moderne, komplekse, samfund.

Lovgivning bekendtgjordes også ved at man havde gjort opmærksom på en

Trommeslag. Trommeslageren her gør ganske vist reklame for en slagter, men ville ikke være afbildet væsentligt forskelligt, hvis by forordning. (Tegning af E. Wassner. Efter Haderslevsamsfundets Årsskrift 1964).

*Plakatsøjle fra 1915. Sandsynligvis
DSBs brandnye plakatsøjle ved Nørre-
bro station. Rigsarkivet*

